

פרוייקט תיעוד המאבק להצלת יהודי סוריה ולבנון

ראיון עם יוסף חלאק, אפיקים

תאריך: 18.2.1999

מראיין: אריה כהן

אריה כהן: מר חלאק, הייתי מבקש ממך שתספר מעט בנושא הבית בדמשק, זאת אומרת מה המשפחה עשתה. לאחר מכן, מה היו הנסיבות שהביאו אותך הנה ארצה פעם ראשונה.

יוסף חלאק: הבית שלנו בדמשק זה בית מסורתי. כרגיל כמו כל היהודים שחיו בעולם. בית מסורתי.

ש: באותה תקופה?

ת: באותה תקופה. אנחנו גדלנו, זאת אומרת אני גדלתי, חונכתי מגן עברי, דרך בית ספר עברי, שהמנהל שלו היה יהודה בורלא הסופר.

ש: אתה מדבר איתי על איזה שנים?

ת: השנים 1922 עד 1924 בערך. ... השנים 1920 – 1922.

ש: מתי נולדת?

ת: אני נולדתי ב-1914.

ש: הבנתי, כן.

ת: הייתי בגן עברי עם אנשים שלנו, זאת אומרת מהישוב.

ש: מהשכונה בדמשק?

ת: מהשכונה. שדיברו עברית גם כן. אחר כך, ועד הצירים בארץ החליט לתמוך בשליחת מורים עבריים

לפתוח בית ספר עברי מול בית הספר אליאנס שהיה קיים אז בדמשק. אנחנו התחנכנו בבית ספר עברי עד

שנפסקה התמיכה של ועד הצירים, בערך ב-1922, 1923. סגרו את בית הספר ואנחנו היינו מוכרחים

לעבור ולהמשיך. מי שהיה צריך להמשיך בלימודים אז היה צריך ללכת לבית הספר אליאנס. מי שלא

המשיך אז הוא יצא

ש: לעבוד.

ת: לעבוד. אותי שלחו לבית ספר אליאנס ללמוד. בית ספר אליאנס קיבל אותנו בתור קבוצה מבית הספר

העברי אשר לא ידעה צרפתית. אז נתנו, היינו כיתה מקבילה לכיתה של בית הספר.

ש: לכיתה המקורית, כן.

ת: הכיתות בבית הספר היו ההיפך ממה שאנחנו רגילים היום. כיתה א' היתה הכי גבוהה. זה הלך ההיפך –

א', ב', ג', ד', ה', ו' ... ז' היתה הכי קטנה, ו-א' הכי גבוהה. אנחנו אז נכנסנו לכיתה מספר 4, המקבילה

לכיתה מספר 4 של בית ספר אליאנס. במשך השנה הצלחנו להתקדם בשפה, וכעבור שנה

ש: בשפה הצרפתית?

ת: כן. כעבור שנה צורפנו לכיתה 3 מאוחדת. כבר לא היינו כיתה נפרדת, אלא כיתה 3 מאוחדת. כך

המשכתי את בית הספר שלי עד הסוף, עד כיתה א', זאת אומרת עד הכיתה הגבוהה

ש: ...

ת: לא, אני גמרתי בגיל 16. גמרתי את הבחינות שלי, את כל ה, קיבלתי את התעודות שלי, את הבחינות שלי.

ש: רגע, אז היה נהוג שתיכון מסיימים ב-16 או ב-18?

ת: לא, ב-16. קראו לזה "סרטיפיקט דה...", כמו בגרות.

ש: אהה.

ת: אני הייתי צריך להמשיך, קיבלתי מלגה להמשיך ארבע שנים ללמוד בצרפת. הם לקחו את המבוגרים מהכיתה הראשונה שהצטיינו בלימודים, שעברו את הקורס, ולקחו אותם ללמוד, לקבל את הקלוריה בצרפת.

ש: במה?

ת: פרבה, זאת אומרת זה נקרא "פרבה ד'אלמנטר".

ש: שזה בעברית?

ת: בעברית איך אני יכול להגיד לך? פרבה זה

ש: פרבה זה לא משרד?

ת: לא. פרבה זה תעודת סיום. אלמנטר

ש: זאת אומרת אלמנטרי, יסודי.

ת: "דה סופרייר".

ש: אה, עליונה.

ת: עליונה. בגמר בית הספר הזה היו מוסמכים למורים שאותם הם שלחו לכל מדינות ערב וצפון אפריקה להיות מורים שלהם.

ש: של אליאנס?

ת: של אליאנס. זאת היתה התכנית שלהם.

ש: כן.

ת: אז אני במקום לנסוע לצרפת להמשיך את הלימודים שלי, הייתי אז ב"החלוצ", ואז הכל התהפך. במקום לנסוע אז אחר כך נסעתי לארץ.

ש: הבנתי. כאן בנקודה הזאת, מה המשפחה עשתה בדמשק? ממה התפרנסו ההורים, האבא?

ת: אבא, אנחנו כנראה היינו משפחה די ככה מבחינת לימודים, מבחינת

ש: השכלה.

ת: השכלה, די מפותחת. אבא שלי עבד אצל סוחר ירקות ופירות ערבי, והוא ידע חשבון, ידע לכתוב, ידע לנהל ספרים בשבילו. זאת היתה העבודה שלו. המשכורת לא היתה משכורת כמו פה, שיש לך כך וכך לחודש. מזמן לזמן, כל שבועיים היה מוציא כסף משלו ונותן לו. כמובן פירות וירקות היה מביא הביתה.

איך שאומרים, חיינו בכבוד. לא ברווח, אבל בכבוד. וזה מה

ש: הבנתי. אתה בהחלוצ, אז איך מתבשלת ההחלטה לעלות לארץ? מה פתאום, מה קרה?

ת: אנחנו אחרי שנגמר בית הספר, לפני גמר בית הספר, היינו קבוצת צעירים בני 15-16, והעניין הזה של בית ספר עברי, זה בכלל נטע בנו שרשים כל כך עמוקים לענין ארץ-ישראל, או בענין העם היהודי. שרשים עמוקים מאוד.

ש: של קשר.

ת: כן. אנחנו, המורה שאז לימד אותנו בבית הספר העברי, עשה מכל בית הספר תנועת צופים עם דגלים, עם תלבושות.

ש: מי זה היה, אתה זוכר?

ת: בצראוי.

ש: בצראוי.

ת: הוא כבר לא בחיים. אחר כך עבר לירושלים ושם הוא גם כן המשיך ללמד. איש שנתן את כל נפשו, ממש את כל נפשו, רכוש, מה שהיה לו, בשביל בית הספר ובשביל הילדים. היינו יוצאים בתור הצופים ככה במשטר צבאי כמו שאומרים, בתוך רחובות הנוצרים והמוסלמים עם דגלים ועם שירה וצעדה, ממש עם גב זקוף וכן הלאה. לא פחדנו משום דבר וזה הודות לו. הודות לו שנטע בנו הגרעין הזה של אהבת הארץ. אז בגילים 15-16 מופיע בארץ איזה יהודי בשם קופילביץ', אלמוג.

ש: אתה מתכוון לדמשק, לא בארץ.

ת: דמשק. מופיע בארצנו.

ש: אה, כן.

ת: מופיע בארצנו יהודה קופילביץ', היום אלמוג, זכרוננו לברכה. הראשון שנפגש איתו זה מנחם.

ש: מנחם לוזיה?

ת: לוזיה. פגש אותו. ומתוך שיחה על ארץ-ישראל, על חלוצים, יש שם ... מנחם התחיל לקבץ סביבו כמה חברים, ולהכניס להם את הרעיון הזה של לעלות לארץ ולחיות בקיבוץ, לראות מה זה קיבוץ ולחיות בארץ. זה היה הגרעין הראשון.

ש: איזה חברים היו תלויים בו? שמות אתה זוכר אולי?

ת: תלויים בו? אה, במסגרת הזו.

ש: במסגרת הזו של הגרעין הראשון.

ת: היום אתה תראה אותם, את אותם האנשים, מאשדות

ש: מאשדות יעקב?

ת: כן.

ש: אתה מתכוון ל-?

ת: לבאפו, ליוסף חלאק מאשדות, לגמליאל יוסף חלאק. אני הייתי ויעקב צאדק הוא כבר נפטר

ש: בתל-אביב.

ת: תל-אביב. יוסף ... ושלמה אלפיה בחיפה. מואש, עכשיו הוא ...

ש: ...

ת: נפטר לפני כמה זמן.

ש: לפני חצי שנה בערך.

ת: כן. זו בעצם הקבוצה. אחר כך במשך הזמן אנחנו גדלנו, ... איזה, היה לנו מועדון ו... איזה חוג של לפחות למעלה משישים, שבעים איש.

ש: בנים ובנות?

ת: בנים ובנות.

ש: במספר שווה פחות או יותר?

ת: לא, פחות בנות.

ש: פחות בנות.

ת: כן. אני במקרה יש לי תמונה, אני יכול להראות לך אותה את התמונה הזאת.

ש: בסדר, לאחר מכן אנחנו

ת: כן, של כל, זה נקרא החלון.

ש: כן.

ת: אחר כך ... אנחנו, כשהתחלנו לעלות לארץ, מנחם דאג שגם הוא לקח את הצעירים יותר, ולארגן חלון צעיר בגילים 10, 11, 12. אז יש לנו פה גם כן משפחה, שהוא גם כן עלה לארץ בזמנו איתי גם כן.

ש: מי זה? ... מוסרי?

ת: משה מוסרי. הוא גם כן הדריך בחלון הצעיר שם. אחר כך היו חבר'ה בחיפה. בעליה לחניטה נהרג אחד מהם, דניאל, אם שמעת עליו.

ש: כן, שמעתי.

ת: אז כשהם נסעו בשבת לבקר בחניטה אחרי העליה לחניטה, ושם בדרך ... ועוד כל מיני אחרים. עליה לקיבוץ, חוץ מאשר שלם שהיה בבית השיטה, גם כן עלה יחד עם משה שלנו. פה היו צריכים ...

ש: משה מוסרי?

ת: כן. הם היו צריכים לבוא הנה גם כן.

ש: לאפיקים?

ת: לאפיקים. הם באו לבית השיטה. אז הוא במקרה חלה בשנה הראשונה. חלה במחלה קשה עם ... וטיפלו בו במסירות יוצאת מן הכלל.

ש: הבנות ההונגריות שם?

ת: כן. במסירות יוצאת מן הכלל. כשמשה עבר ... אחרי שאני עברתי פה את זה, אני את בית השיטה לא ... הוא נשאר בבית השיטה, משה עבר אלינו, וכך היה. העליה לקיבוצים לא היתה רבה. אחרי העליה

שלנו, לקיבוצים לא היתה. היו באים לפעמים אחד, שניים ככה.

ש: בעליה לקיבוצים שלנו אתה מתכוון לשנות השלושים?

ת: שנות השלושים עד 36'. לא היתה עליה לקיבוץ ממש. אבל עליה לארץ היתה. הרבה.

ש: או קיי. אני רוצה עדין להיות איתך בשלב שבו אתם הקבוצה הראשונה עולים, אתה במסגרת עולים,

ומה קורה איתכם פה?

ת: זה אני מדבר על העליה שלי לקיבוץ השומר הצעיר ...

ש: לא, אני מדבר על הפעם הראשונה בכלל.

ת: הפעם הראשונה, תשמע, סיפור יפה.

ש: אנחנו מדברים על 1920?

ת: 1930.

ש: אה, 1930.

ת: ב-1929 אני לא הייתי.

ש: עם הגרעין הראשון

ת: עם הגרעין הראשון בכפר גלעדי אני לא הייתי.

ש: הבנתי.

ת: אני עליתי בשנת '30.

ש: עם מי?

ת: אנחנו קבוצה של שלושה חבר'ה. היה לנו קשר עם כפר ערבי בלבנון, עם אחד שמו אבו-נעמה.

ש מבריח?

ת: לא מבריח. לא. אבו-נעמה, מדיר-מומס. היום אני לא יודע באיזה, איפה זה.

ש: איפה זה בלבנון.

ת: בלבנון. אבל זה קרוב לכפר גלעדי. אנחנו היינו באים אליו והוא היה מוביל אותנו ברגל עד כפר גלעדי.

ש: זאת אומרת אתם עליתם באופן עצמאי לגמרי?

ת: לבירות, מבירות באוטו עד צידון בערך משהו. היינו יורדים שם באיזה שהוא מקום, מגיעים לכפר

דיר-מומס. איפה אבו-נעמה? מגיעים לאבו-נעמה. הוא את המזוודות שלנו היה לוקח על חמור ואותנו היה

מעביר דרך השדות עד כפר גלעדי.

ש: מי אמר לכם שאותו אבו-נעמה הוא עושה את הענין הזה?

ת: היה כנראה קשר מהקבוצה הראשונה. הוא היו לו הרבה קשרים עם כפר גלעדי. האיש הזה היו לו

הרבה קשרים עם כפר גלעדי. היו מביאים להם גם ירקות או משהו, היו להם קשרים. הוא היה כמו

שאומרים איש שלנו. היינו באים אליו, הוא היה מעביר אותנו. אני זוכר אנחנו אז עברנו זה היה חורף, זה

היה חודש כסלו. זה היה חורף.

ש: חנוכה.

ת: כן. אדמה בוצית, בתוך בוך, גשמים, דרך שדות, גנים וזה. הגענו לכפר גלעדי, כולנו רטובים.

ש: מי שילם עבור ההעברה הזו? אתם בעצמכם?

ת: אנחנו לא שילמנו.

ש: אז מי שילם?

ת: אני לא יודע. איך זה היה מסודר אני לא יודע. אבל אנחנו לא שילמנו. אחר כך הגענו לשם, לכפר

גלעדי, ובכפר גלעדי היו צריכים להעביר אותנו ליגור. שם ישבה מזכירות הקיבוץ ביגור.

ש: מזכירות איזה קיבוץ?

ת: הקיבוץ המאוחד. ביגור. ב-12 בלילה בקשר לזה מעירים אותנו – יש משאית שלוקחת אתכם ליגור. יפה מאוד. אנחנו עולים על משאית פתוחה וכן הלאה. ליד הנהג יושב איש כפר גלעדי ושמו שניאורסון. שמעת על שניאורסון?

ש: מוכר לי השם. שניאורסון מה?

ת: זה שהיה עם טרומפלדור. בכפר גלעדי, זה שהיה עם טרומפלדור, שניאורסון. אחד מהמגינים של תל-חי.

ש: כן.

ת: שניאורסון מכפר גלעדי עולה אל הנהג. מגיעים ליגור, אנחנו יורדים. הנהג אומר – כסף.

ש: מה זה היה אוטובוס?

ת: לא. משאית. אנחנו ישבנו למעלה וקיבלנו את הגשם והכל. רוצה כסף. ואין לנו כסף, איזה כסף? אז שניאורסון אומר – מה אתם חושבים, שאקח אתכם בחינם? באמת לא היה לנו אז. אחד החברים היה לו אני יודע משהו, נתנו לו איזה חמישה גרוש, או משהו. אבל זה מאוד השפיע עלי. אני שלמדתי על טרומפלדור ועל זה וזה. עולים מסכנים, ילדים מסכנים עוברים את הגבול ובאים ... נוסעים על משאית עם גשם. אתה עוד רוצה מהם כסף לקחת? זה עשה עלי הרגשה מאוד לא, אז מה שחשבתי אז על כל מגיני תל-חי, אם זה הסיפור, זה במידה מסויימת ירד. אבל לא חשוב. זה עבר.

ש: אני רוצה להבין משהו – של מי היתה המשאית הזאת?

ת: זו היתה משאית של איש מצפת שהיה עובד איתם, משאית פרטית. אבל עצם העובדה שנוסע איתו איש כפר גלעדי, והוא יכל להגיד לו – שמע חבוב, אתה לא נוסע לזה. זה הלא עולים חדשים. אחר כך הבריחו הרבה אנשים, לא שילמו כסף. אז הגענו ליגור אחרי 12 בלילה. גשם. קיבלה אותנו אז, אני לא אשכח עד היום, בת-שבע חייקין אם שמעת עליה, שהיתה מזכירת הקיבוץ המאוחד. אשה ידועה היתה בפעילותה בתוך הקיבוץ המאוחד. קיבלה אותנו.

ש: אתם בסך הכל בני כמה?

ת: 15, 16.

ש: מי היה איתך במשאית הזו?

ת: היו איתי עוד שניים או שלושה איש נדמה לי. היה אחד ... שהיה גם כן בנען. חזר לארץ לבקר, חזר. קוסטיקה היה איתי.

ש: יוסף קוסטיקה?

ת: לא, קוסטיקה היה, היה אשר סקאל. אשר סקאל הוא נפטר לא מזמן. הוא היה בקרית ענבים ואחר כך עבר לבית יוסף, אחר כך עבר לחולון. נדמה לי יש לו בן או אלוף-משנה או משהו.

ש: אה, כן, כן.

ת: מחולון.

ש: סקאל.

ת: סקאל, כן. הוא הוציא ספר שירים, היה לו. הוא איש גם מבחינת רוח, כן.

ש: הוא איש רוח. מי עוד היה שם?

ת: ... מה?

ש: מי עוד היה שם על המשאית אמרת?

ת: אני ... היה בנען, חזר מנען לביקור וחזר איתנו.

ש: לדמשק?

ת: לא, חזר איתנו. היה בדמשק בביקור וחזר איתנו ...

ש: אה, בפעם השניה?

ת: בפעם השניה.

ש: או.קיי. אז אתם מגיעים ל-?

ת: אנחנו מגיעים ליגור, כן.

ש: מקבלת אתכם הגברת חייקין.

ת: בת-שבע חייקין, כן. מקבלת אותנו באמצע הלילה. דבר ראשון מסדרת לנו ארוחת ערב.

ש: לילה.

ת: כן, ארוחת ערב. זאת אומרת ... מה אפשר לאכול בקיבוץ? סידרה לנו ארוחת ערב וסידרה לנו לישון שניים במיטה כי אין להם מספיק מיטות. העיקר דאגה. ככה גמרנו את הלילה. למחרת העבירו אותנו לעין חרוד, למזכירות הקיבוץ, אז ... הלך לאן שהלך, לנען, ואני, אשר סקאל שלחו אותו לקרית ענבים, ושם הוא היה מספר שנים בקרית ענבים. אותי השאירו בעין חרוד עד שימצאו לי מקום.

ש: בשלב הזה, קיבלת איזו שהיא תעודה, משהו, עזרה ראשונה מההסתדרות, מהקיבוץ?

ת: לא, לא, שום דבר. אני באתי עם המזוודה שלי וזהו.

ש: תעודת עולה או אישור או משהו?

ת: שום דבר.

ש: רשמו את השמות שלכם?

ת: שום דבר. אם רשמו אני לא יודע, אבל שום דבר.

ש: ביגור אתה לא זוכר שהיה רישום?

ת: לא. ביגור זו היתה לינת לילה רק. רק ידעו שיש ... באים. לא היה שום רישום. אחר כך אני הייתי בעין חרוד איזה שלושה חודשים.

ש: היית הסורי-הדמשקאי היחידי שם?

ת: יחידי שם. בעין חרוד למטה.

ש: על יד המעיין?

ת: על יד המעיין. שם עבדתי בנטיעת פרדס, נתנו לי להיות שומר, והיה פחד אלוהים. נתנו לי לרכב על סוס בתוך החורשות בלילה, להסתובב עם אקדח שאני בקושי יכולתי

ש: לדרוך אותו.

ת: לדרוך אותו. אבל זה היה בשבילי, אתה יודע, זה היה משהו לא מהעולם הזה. לקבל אותך בתור גבר שאפשר לסמוך עליך והכל. ועבדתי כמו כולם. עבדתי אז היה למשל נטיעת פרדס. היו צריכים לעבוד

בטוריה. אני בגיל 15, 16 הייתי מאוד בן-אדם רזה. לא כל כך זה. באתי, הפרתי בורות בשביל לנטוע פרדס. העיקר עשיתי את כל העבודה, עד שהחליטו שם לאן לשלוח אותי.

ש: מה זאת אומרת? היית שם כמה חודשים?

ת: שלושה חודשים בערך.

ש: שלושה חודשים בערך. היתה תקופה, אתה גם היית בגיל בית ספר, נכון? למדת משהו? היית בחברת נוער? איפה היית?

ת: רגע. אני הצטרפתי פעם, היה להם חוג עם זרובבל. שמעת על זרובבל מעין חרוד?

ש: כן, כן.

ת: הוא היה לו חוג של צעירים כאילו

ש: זה שחיבר את ספר הפלמ"ח אתה מתכוון?

ת: כן. הוא ככה, לימד את הדוקטרינה של הקיבוץ

ש: הקיבוץ המאוחד?

ת: המאוחד וכן הלאה. אז אני נדחפתי פעם לאסיפה שלהם ואז דיברו, הסביר להם מה זה ... עם הכסף, לא צריך כסף, עולם קומוניסטי בלי כסף. אז אני לתומי ... אמרתי לו – אבל זה עולם קומוניסטי. בלי כסף בלי שום דבר זה עולם קומוניסטי ולא סוציאליסטי. אז הם ככה הסתכלו עלי וצחקו, מה הוא מבין בכלל

...

ש: כן, אה? אבל נקודה מעניינת היא – שלושה חודשים היית שם. איפה היית? בחברת נוער?

ת: לא. אני הייתי עם מישהו מהחברים שם בחדר, יחד בחדר. זה הכל. הייתי כמו פועל, כמו כל אחד. בגיל הזה הייתי פועל כמו כל אחד. הייתי קם לעבודה בבוקר עד הערב ועושה את כל העבודות שסידור העבודה היה מסדר אותי.

ש: זאת אומרת ביגוד, כלכלה, הכל המשק נתן לך?

ת: כן. עד שהתרגלנו לכלכלה זאת היתה בעיה. זה לא היה דבר פשוט.

ש: מה זאת אומרת?

ת: מה זאת אומרת? החבר'ה האלה מכפר גלעדי באו פעם וסיפרו לנו פעם שבקיבוץ אוכלים משהו כזה מסלק אדום. אי אפשר ל, פחדנו מזה. ואת זה נותנים באמצע השולחן בתוך כלי כזה עגול. אנחנו היינו בעניין אוכל מאוד לא רגילים. אז דבר ראשון שבאתי לקיבוץ, כל דבר שהיה מונח בתוך כלי כזה אני לא נגעתי בו בכלל. לא נגעתי, פחדתי. אני יודע מה זה? לבסוף פעם אחת החלטתי – מה יכול להיות? הלא אי אפשר למות מזה. ... זה היה מרק בשר וטוב ויפה וטעים. לבסוף התרגלתי גם לחמיצה. הלא היא אז דיברה על חמיצה. התרגלנו גם לחמיצה.

ש: מה אכלת בשלב הזה עד שהתרגלת?

ת: לאכול זה באמת היה קשה. היו מחלקים אוכל, היתה עוברת בחורה ואני רואה נתנו דג מלוח. אני בזמן הזה הרבה שנים לא אכלתי דגים כי פעם ננעצה לי עצם בגרון ומאז דגים לא יכולתי לראות אפילו. את העצם הוציאה אמא בעצמה מהגרון, לא רופא. מאז לא ראיתי דגים. ושם היו. בארוחת בוקר בקיבוצים היה חתיכת דג מלוח. נכנס, מחלק מנה דג מלוח. על ידי יושב בן אדם אמר לו – צמחוני. צמחוני, אז הוא

נתן לו משהו עם סלט ביצים. בא אלי, אני אומר לו – צמחוני. נותן לי סלט ביצים ... למחרת נותנים מנה. מה המנה? חתיכת חמאה. זאת המנה. בא אלי, אני אומר לו – צמחוני. אז הוא מסתכל עלי. אני חשבתי צמחוני זה נקרא סלט ביצים. הוא מסתכל עלי, לא מבין. אני תפסתי שמהו פה לא בסדר. לקחתי את המנה הזאת ושתקתי.

ש: ואכלת?

ת: כן. אבל אז לא ידענו, לא היתה לנו מה זה הטרימינולוגיה של אוכל, לא ידענו. אבל לאט לאט התגברנו על כל הדברים האלה, והיינו כאחד מהם.

ש: זאת אומרת תוך שלושה חודשים התרגלת לאוכל?

ת: התרגלתי לאוכל, התרגלתי לשמירה והתרגלתי לעבודה. ... אני קיבלתי כוח. תאמין לי, קיבלתי כוח. ... אני ששקלתי אז אולי 40 קילו, הייתי רזה, קטן, אבל קיבלתי כוח מהעבודה. כעבור שלושה חודשים הקיבוץ מחליט לשלוח אותי למקום מסויים.

ש: למה?

ת: כי שם זה היה מקום פרוביזורי. אני לא הייתי צריך להיות בעין חרוד.

ש: מצא חן בעיניך המקום?

ת: כן, אבל לא שאלו אותי אם מצא חן בעיניי. לא שאלו אותי.

ש: תראה, אם התרגלת למקום ומצא חן בעיניך אולי

ת: הם קיבלו אותי בתור עולה מסוריה בינתיים עד שיסדרו אותי, בתור מקום בינתיים עד שיחליטו איפה אני אהיה, כי הם היו צריכים להחליט איפה לשלוח את העולים.

ש: מי זה הם?

ת: הקיבוץ המאוחד, מזכירות הקיבוץ המאוחד. אז יום בהיר אחד באים ואומרים לי - אנחנו החלטנו שאתה נוסע לקיבוץ הכובש, כפר סבא. אני שואל אותם איפה זה כפר סבא? (ענו לי) זה לא, זה על יד תל-אביב שם.

ש: מצא חן בעיניך? שמעת תל-אביב מצא חן בעיניך?

ת: כן.

ש: למה?

ת: תל-אביב, מה זה? כולנו ידענו על תל-אביב. קרוב לתל-אביב, זו עיר, זה לא.

ש: הייתה עוד סיבה חוץ מאשר הקרבה לעיר?

ת: יש לי קרובים.

ש: יש לך קרובים בתל-אביב?

ת: כן, יש לי קרובים בתל-אביב. אני ידעתי מזה.

ש: אהה. איזו משפחה?

ת: לפני זה יש לי, היה לי אח שהיה בתל-אביב ועבד בתל-אביב ואחר כך היגר לאמריקה.

ש: אחיך הגדול, אני מבין?

ת: הכי גדול. האח היותר צעיר ממנו היה בארץ, שלחו אותו מבית ספר עברי להמשיך לימודים בארץ. גמר סמינר למורים בירושלים, נכנס לגדוד העבודה ועבר לתל-יוסף.

ש: על אילו שנים אתה מדבר איתי? מתי האח הגדול והאח הצעיר ממנו

ת: האח הגדול בטח בשנת '23, '24 היה בתל-אביב. האח השני היה בשנת, גם כן משהו, בשנת '24, עלה לירושלים, זאת אומרת שלחו אותו לירושלים. המליץ עליו בורלא שהוא היה ילד מחונן, מצוין בלימודים, והוא גמר בית מדרש למורים בירושלים. משם נכנס לגדוד העבודה, הצטרף לגדוד העבודה ובא לתל-יוסף. בתל-יוסף היו לו בעיות, אני יודע, גם משהו רומנטי וגם משהו פוליטי. הוא היה אז קרוב ליחסים יותר הדוקים עם הערבים. הוא רצה להשלים בין הציבור הערבי והיהודי. אז נתנו לו סטיגמה של קומוניסט. אני חושב שהוא לא היה אף פעם קומוניסט. אני אחר כך כשהייתי בארגוניה בזמנו ונפגשתי איתו, היה לו יומן שלם על תל-יוסף.

ש: איפה היומן? מענין.

ת: זה נשאר אצלו בארגוניה.

ש: אה, אצלו?

ת: כן.

ש: דוקא יכול להיות מענין.

ת: היו לו קשרים עם ערבים מבית שאן. הוא אחר כך, כשעזב את תל-יוסף, הוא היה איש עדין וקצת, לא חולני, אבל איש לא חזק. הוא סבל גם ממחלה בארץ והוא כשעזב את תל-יוסף עבד בבית שאן אצל ערבי אחד, אחד הערבים שהיו לו אדמות, הוא עבד אצלו. אחר כך ב-'26 או '27, בזמן רעידת האדמה, היתה רעידת אדמה אז, הוא חזר לדמשק ומשם כל הזמן האחים שלי שכבר אחד היה שם

ש: שם אתה מתכוון?

ת: בארגוניה. דודים שלי שם, ועוד אחות גדולה שם בארגוניה. כתבו אליו, דיברו איתו, תבוא, תבוא. שלחו לו כסף ועבר לארגוניה. כעבור כמה זמן עוד אח עבר לארגוניה. אני היחידי שנשארתי בארץ.

ש: נשאלת השאלה למה אתה היחיד? בזכות מה אתה היחיד שנשארתי בארץ?

ת: תבין, זה החלון.

ש: הם לא עברו את ההכשרה הזאת בהחלון?

ת: לא. האחים היותר מבוגרים ממני הם לא עברו. זה החלון. ולא עזר שכל המשפחה עברה. העבירו לשם את כל המשפחה. את אבא ואמא ושתי האחיות.

ש: לארגוניה?

ת: לארגוניה.

ש: בואנוס איירס?

ת: לבואנוס איירס ואחר כך לקורדובה ואחר כך זה. עוד שני אחים, שלושה אחים כבר היו שם, וכתבו לי מכתב. אני אז הייתי בסדום כבר מפה, מטעם זה הייתי בסדום. כתבו לי מכתב – הנה כולנו ... למה שלא תבוא? החזרתי להם מכתב די קשה, ואמרתי להם – מה אתם רוצים ממני? אני יחידי שנשארתי פה בגלל

אהבת ארץ-ישראל. אתם רוצים גם אותי? אתם חיים טוב וטוב לכם שם, תהיו בריאים. תעזבו אותי לנפשי. אני רוצה לחיות פה ואני יותר לא רוצה לחשוב על זה. מאז נגמרו

ש: היחסים התקינים?

ת: לא, היחסים היו טובים, אבל ...

ש: הנסיון שלהם לגרום לך להגר.

ת: כל המשפחה היגרה לשם.

ש: הבנתי. אז אתה נשלח אם כך

ת: לקיבוץ הכובש.

ש: קיבוץ הכובש.

ת: ... קיבוץ הכובש כפר סבא היה קיבוץ מסכן מאוד.

ש: ואתה הדמשקאי היחידי?

ת: היחידי. שם, כמו שאומרים, הרס אותי. זאת אומרת פגע בי. מה פגע בי? אני היחידי, זה קיבוץ. זה עולים מפולניה, דוברי אידיש, רק אידיש. אז בעבודה אידיש, בחדר אוכל אידיש, באסיפות אידיש, בחדרים אידיש. אתה יושב ולא מבין מילה. בגיל כזה, גיל נעורים, בגיל כזה אתה לא יכול לדבר עם אף ... חוץ מזה היה מצב כלכלי גרוע מאוד. שם הם עבדו, הם חיו, היתה להם מאפיה. המאפיה הזו מכרה לחם. הגיעה למכור לחם עד, אני פעם הובלתי לחם עם כרכרה עד איפה שהיה, שלומית היתה שם.

ש: ישוב עברי?

ת: כן.

ש: חדרה?

ת: לא. יותר קרוב לכפר סבא.

ש: רעננה?

ת: לא, לא רעננה. רעננה, עוד יותר רחוק. תל מונד.

ש: תל מונד.

ת: אני הייתי נוסע בכרכרה לתל מונד ...

ש: תל מונד היתה הנקודה הכי רחוקה שלכם, של חלוקת הלחם?

ת: כן. חוץ מזה בתוך כפר סבא. מה היתה כפר סבא? כפר סבא היתה מן רחבה כזאת והיה שם איזה קיוסק אחד, על ידו עמד צריפצ'יק קטן שאפשר בקושי שני אנשים להיכנס לשם. שם היינו מוכרים את הלחם שלנו של הקיבוץ. שם היינו מוכרים את הלחם. גן ירקות לא היה, אדמה לא היתה. ארבעה פועלים

אצל פרדסנים. על זה התקיים הקיבוץ. אז אתה מתאר לך

ש: כמה חברים הייתם שם בסך הכל?

ת: שם אני מתאר לי היו איזה בין שמונים למאה חברים.

ש: שמונים למאה חברים ורק בודדים עבדו?

ת: בודדים עבדו, אז לא היה מה לאכול. היו מתחלפים. כל פעם היתה על הקיר רשימה – חוסר עבודה. של אנשים. ישבו בבית.

ש: על איזו תקופה אתה מדבר איתי? על איזו שנה?

ת: זה כבר שנת 31'.

ש: כאן אני רוצה לשאול אותך שאלה – בעין חרוד לא הרגשת ככה. הרגשת יותר טוב, נכון?

ת: בטח. עין חרוד זה היה עין חרוד.

ש: מה היתה הסיבה?

ת: עין חרוד זה קיבוץ יותר מפותח. האוכל אחר, ההרגשה של הקיבוץ אחרת.

ש: דיברו איתך שם עברית לפחות?

ת: כן, בטח. דיברו עברית, גם שמעת עברית. אתה יודע, כל העליה הזאת של תל-יוסף ועין חרוד היתה עליה שכבר מושרשת. דיברה עברית. מה זה, מזכירות הקיבוץ היתה שם. הייתי נכנס להרצאות של מזכירות הקיבוץ, לוועידות שלהם בזמן שהיו ועידות והייתי מבין מה שהיו מדברים. אתה בא למקום, אתה אף מילה לא יכול להבין. אז חוץ מאשר שהכלכלה היתה גרועה, עבודה קשה. אני אספר לך על עבודה. פעם שלחו אותי

ש: אתה מדבר איתי על עין חרוד?

ת: לא.

ש: על הכובש?

ת: על הכובש.

ש: אז לפני זה, שניה, אני אזכיר לך, זה בסדר. בעין חרוד אתה בחור צעיר היית, נכון? לא ניסית להיכנס לאיזו חברת נוער, למצוא חברה, חבר?

ת: אז אני אומר לך, אני הייתי זמני, ובתור זמני, הם היו יותר מבוגרים ממני, והנוער, אני פעם סיפרתי לך בקשר עם נוער וקומוניסטים וזה כסף ולא כסף. לא היתה לי שפה משותפת איתם. בתור בחור צעיר שרק הגיע, זמני, לא הייתי נביח חושב לחיות, הייתי מתקבל שם בתור זה אולי הייתי נכנס. אבל אני הייתי זמני, וכל יום הייתי יכול לקבל את ההוראה לעבור.

ש: זאת אומרת לא הייתה נטייה מצדך איך אומרים לעשות משהו יותר ...

ת: לא, כי אני לא הייתי נשאר שם.

ש: הבנתי. אבל החברים התיחסו אליך יפה?

ת: כן, בהחלט, יפה מאוד. לא היה שום, התיחסו אלי כאל בן אדם רגיל כמו שלהם. עובדה למשל, אם הם יכלו לתת לי לצאת לשמירה עם אקדה, שאני בקושי יכולתי לדרוך אותו

ש: אבל נתנו לך להתאמן?

ת: כן.

ש: התאמנת קצת?

ת: הוא הראה לי, אני זוכר, השכן שלי שהיה צריך לצאת איתי לשמירה ... אמר – בוא אני אראה לך איך טוענים אותו ואיך זה, זה הכל.

ש: וקודם לכן לא ירית אף פעם?

ת: לא. לא יריתי. יחד עם זה נתן לי סוס. יצאתי על סוס כמו מהשומרים. פחד אלוהים בתוך החושך הזה בלילה. לא ידענו ...

ש: לרכב ידעת?

ת: לא. גם כן לא. ישבתי על הסוס והסוס הלך. הסוס היה די שקט.

ש: או. קיי, חזרנו לרמת הכובש. כלכלה – דיברת על אוכל.

ת: היה מקרה מעניין – יצאתי לעבודה בפרדסים, זה נקרא עידור. זו אחת העבודות הקשות שהיו בפרדס.

ש: מי נתן לכם את העבודה, ההסתדרות?

ת: לשכת העבודה. היא שולחת אנשים. תשמע סיפור מעניין. עידור זו עבודה קשה. אתה לוקח את הטוריה ואתה צריך לעדור לא סתם, אלא לעדור ממש, ועומד עליך משגיח. היינו הולכים ככה איזה עשרה פועלים נניח או שניים עשר פועלים שהיו באים מהלשכה. כל אחד לוקח שורה, עומד משגיח מאחור, וצריכים לגמור שורה ולנוח. השורה היתה לוקחת אני יודע שלושת רבעי שעה, עשרה רגעים מנוחה. אז מי שהיה גומר יותר, היה עוזר לזה על ידו לגמור. אני הולך גם כן עם הטוריה, עובד, נותן את הכוחות שלי. ניגש אלי מנהל העבודה שם – בוא רגע, אני אראה לך איך עוברים. לוקח את הטוריה, בחור מגודל כזה עם ידיים, מתחיל. אז אני שומע, אומר לו – כן, אבל נראה אותך עובד כל היום בצורה כזאת. לא, לא, אני רק רציתי להראות לך איך לעדור. בסדר. המשכתי, לא הגבתי. בכל זאת לא הגבתי. בערב באים לרשום את השמות. אני אומר לזה של השמות, אני אומר לו – יוסף חלאק. חלאק? הוא אומר לי. תגיד, היה לך אח בתל-יוסף ששמו דניאל? כן. אומר לי - אני מכיר אותו. מה מתברר? המשגיח הזה היה חבר תל-יוסף, עזב את תל-יוסף, נעשה משגיח על פועלים. וזה מתנהג בתור איש מתל-יוסף, קיבוץ, שנעשה משגיח על פועלים. טוב, זה לא חשוב, את העבודות האלה

ש: זאת אומרת הוא עזב את הקיבוץ.

ת: בטח, והיה מנהל עבודה. אחד הפועלים שהיה שם למחרת כשחזרנו הוא לא היה. שאלנו – איפה הוא? אומר – המשגיח החליטו שהוא לא מתאים לעבודה הזאת, לא הולך עם כולם ביחד. פשוט לא קיבל אותו לעבודה. איש שהיה חבר קיבוץ נעשה משגיח, איך הוא מתנהג כאשר הוא לא זה. זה אחד הדברים אשר, אבל איך שהענינים מסתדרים ככה. איך שהוא הכיר אותי והכיר את האח שלי. למחרת המשכתי לעבוד, המשכתי כבר להתנהג לפי ... באמת.

ש: אה, הוא הגיע לאחר מכן?

ת: כן. טוב, אז הכובש זה באמת היה. אחד החברים של הכובש היה שמו בנקובר.

ש: בנקובר מה?

ת: יוסף בנקובר נדמה לי אם אני לא טועה. הוא היה אז באופן קבוע חבר מרכז של הקיבוץ המאוחד, של מזכירות הקיבוץ המאוחד. הוא הסתובב בכל הקיבוצים. הוא היה מגיע לשבת כמו שאומרים לקיבוץ שלון, אבל הוא תמיד היה בין הפעילים. אז היינו מתאספים מסביבו שם. כששלחו אותי לכפר סבא שאלתי אז, קודם צלצלתי שאלתי איפה זה כפר סבא. אמרו לי - על יד תל-אביב. נתנו לי כרטיס ברכבת לחיפה ואמרו לי - בחיפה אתה תחליף רכבת ותיסע בכרטיס הזה לנענה. נען לא היתה אז, רק עלו על האדמה, אבל תחנת הרכבת היתה נענה, ערבית.

ש: בכפר הערבי.

ת: בכפר הערבי נענה. אמרו לי – בלוד אתה מחליף רכבת. מחיפה אתה נוסע ללוד, הרכבת נוסעת ללוד, ובלוד אתה מחליף רכבת שנוסעת לנענה.

ש: רגע, אבל אתה היית אומר להגיע לקיבוץ הכובש, לא?

ת: רגע, רגע. הכובש זה אחר כך. אני רציתי להגיע לנענה, לנען, לראות את החברים שלי. היו לי שם חברים. להיות אצלם איזה חודש או משהו. לבקר.

ש: הבנתי. אז חסכת, לכן לא ידעתי.

ת: כן.

ש: הבנתי.

ת: רציתי לבקר אותם, כי ... היו לנו מהראשונים עוד לפני. הם עלו לנען.

ש: אנחנו מדברים על?

ת: 1930. אז אני בא להכובש, לנען, כן לנען הם שלחו אותי. זאת אומרת אמרתי להם - אני נוסע לנען, לשם, לאלה. נען זה על יד תל-אביב. אני מגיע לחיפה ברכבת, מגיע ללוד. אני שואל, אם זה על יד תל-אביב בטח יש רכבת שנוסעת לתל-אביב. ... רכבת עד תל-אביב. אני עולה לרכבת, עובר הקונדוקטור, כרטיס. אומר – אבל זה נענה. אני אומר – נכון. אומר – אבל זאת נוסעת לתל-אביב. מה עושים? הוא אומר – אתה עכשיו צריך לקנות כרטיס לתל-אביב ואחרי הצהריים תהיה רכבת שנוסעת מתל-אביב לנענה. אין לי כסף. מה עושים? אין כסף. אז בחור אחד שישב שם שמע את השיחה ביני ובין זה, אומר – אין דבר אני אשלם לו את הכרטיס הזה.

ש: השיחה התנהלה בעברית?

ת: כן. שילם לי את הכרטיס. אני נוסע לתל-אביב. אני מגיע לתל-אביב עם המזוודה שלי. יושב בתחנת הרכבת, מה עושים? אני שאלתי קודם מתי יש רכבת. עכשיו החלטתי שאם לנסוע אז אני אגיד בדיוק את התחנה – נענה. שואל את הפקיד

ש: רגע, היית בתל-אביב, מה עשית בתל-אביב?

ת: אז זהו, אני יושב בתל-אביב, בתחנת הרכבת, ונכנס לפקיד שואל אותו מתי יש רכבת שנוסעת לנענה. אומר לי – בשלוש אחר הצהריים. מה עושים עד שלוש אחר הצהריים? אז אני אומר לו – אולי אתה מסכים שאני אשאיר את המזוודה אצלך ואני אלך להסתובב קצת להרוג את הזמן, מה אני אעשה? לא, אדוני, אני לא אחראי. לא אחראי, אז לא אחראי. ישבתי עם המזוודה ומחכה. זה היה למעשה עשר בבוקר. לבסוף הוא כנראה ריחם עלי, אומר – טוב, טוב, תשאיר את המזוודה. ... שאני לא, אין לי, לא בורח. אני הולך, ואת מי אני פוגש? את בנקובר שהכרתי אותו ממזכירות הקיבוץ, ואני מספר לו כך וכך הענין. ופשוט אין לי אף גרוש, אני פשוט רעב ... אז הוא מוציא גרוש ונותן לי.

ש: היית יכול אז לקנות מה בגרוש?

ת: בחצי גרוש קניתי פשוט לחם, וחצי גרוש החלטתי להשאיר אותו על כל מקרה.

ש: זה מה שאכלת, לחם?

ת: כן. לפחות לא הייתי רעב. טוב, הגיעה סופסוף השעה שלוש, הגיעה הרכבת לנענה. עליתי, היה לי כרטיס. הרכבת נוסעת נוסעת, פתאום היא עומדת, פה נענה. אני מסתכל, לא צריף, לא שום דבר. חול על גבי חול. אף בן-אדם ... מה זה? לא רואה לא ... לא שום דבר. אבל זה פה, נו? ירדתי עם המזוודה שלי, ואני פתאום רואה איזה בן-אדם, שואל אותו – איפה פה קופנייה? אני רואה הוא לא מדבר ערבית, והם קראו לקיבוץ קובנייה.

ש: למה?

ת: מהמילה "קומפני".

ש: אה, יעני חברה.

ת: חברה. קובנייה. והם רק עלו לאדמה. בסוף הוא אומר לי – תלך ככה. לוקח את המזוודה ומתחיל ללכת. פתאום אחרי הולך ערבי עם גמל. אני שואל אותו – אתה יודע איפה יש קובנייה פה? הוא אומר – כן, בוא אני אקח אותך. אמרתי לו – אין לי כסף, יש לי רק תעריפה, רק חצי גרוש. ... לקח את המזוודה על הגמל, לקח את החצי גרוש, והולכים. הולכים, הולכים, לא רואה שום סימן. לא צריף, לא שום דבר. קצת היה לי לא פחד, אבל משהו לא בסדר, כי שנה או שנתיים לפני זה היה מקרה של שטאל וזוהר, זוג חלוצים שטיילו בסביבות הרצליה – כפר סבא, ושם נרצחו על ידי בדואים, אם אתה שמעת על זה פעם. זה היה אז בכל העיתונים

ש: 1931?

ת: משהו, כן. 1930. עוד בדמשק שמענו על המקרה הזה. שטאל וזוהר, שני חלוצים שפשוט הלכו לטייל להם ברחבי החולות ושם נרצחו וכן הלאה.
ש: כן.

ת: אז אני מכניס יד לכיס כאילו להוציא משהו ואני שואל אותו ככה בתקיפות – לאן אתה מביא אותי? כי הוא הגיע על יד אוהל. הוא מתחיל ... אנחנו עולים איזו עליה קטנה, אנחנו בתוך נען. זה היה בדואי שגר על יד נען, בדיוק. אבל היה להם שם בסך הכל שניים-שלושה צריפים, וזה היה בתוך מין בקעה כזאת, אז לא ראו שום דבר. העמיד את הגמל שלו על יד האוהל, לקח אותי, עלינו על הבקעה, והוא – הנה, הקובנייה שלך. הגעתי לנען. טוב, הגענו לנען, ועבר כבר זמן, הייתי אצלם איזה שבוע-שבועיים וזהו.

ש: את מי פגשת שם?

ת: את החברים שלי.

ש: מי?

ת: לדאבוני הם כבר לא בחיים. יצחק יפה, הוא היה אחר כך עזב כעבור שנים, היה מוכתר של הקיבוץ שלהם. זה היה חצי שנה אחרי שהם עלו על הקרקע, נען. יצחק יפה. אחר כך כעבור שנים עזב אותם ועבר לעירית-תל-אביב נדמה לי. הוא נפטר. היה עוד אחד, לא זוכר את שמו כרגע

ש: יצחק יפה היה דמשקאי?

ת: כן, כן. היו שלושה-ארבעה חברה דמשקאים שם. העיקר הייתי שם ...

ש: את כולם הכרת מהחלוץ?

ת: כן. הם היו לפניי בארץ. הם עלו לפניי לארץ.

ש: כמה זמן פחות או יותר?

ת: גם כן, אני יודע, זה הכל ענין של שנה. שנה פחות, שנה יותר. זה לא הרבה. וזה נקרא מבוססים ... והיו, העריכו אותם מאוד. באמת, בחורי עבודה, בחורים של עבודה. היו גם חזקים. אז זה היה נען. טוב, עזבתי את נען

ש: היית שם שבוע?

ת: שבועיים, שלושה שבועות, משהו בדומה לזה.

ש: עבדת שם? מה עשית?

ת: כן. עשיתי שם, זה בעיקר היה לעשות צלחות לפרדס, לפתוח צלחות. אז הכי הכי שידע לעשות צלחות במהירות, בכמות ובאיכות, כי צלחת זה לא סתם צלחת, צריך לעשות צלחת יפה, מסודרת, סביב העץ. היה בחור דמשקאי שם.

ש: מי זה?

ת: ... אני חושב זה שעלה איתי גם כן בפעם הראשונה. הוא חזר לנען. הוא היה מומחה לפתוח צלחות.

ש: חשבתי שאתה אחרי שעברת ... ואת הכובש.

ת: לא, לא. ... צלחת זה משהו אחר, בחול זה משהו אחר. לעדור, לחפור את זה. צלחת צריכה להיות יפה ועגולה

ש: מסביב לגזע.

ת: ממש מסביב. זה לא, טוב, זה ענין של זמן בשביל ללמוד. אז שם אחרי שנשארתי ... הסתדרתי ובאתי להכובש, לכפר סבא. באתי לכפר סבא. הבעיה העיקרית שלי היתה השפה. אני בחור יחידי שם, ולא יכול לדבר.

ש: איך ניהלת שיחה או איך אומרים החלפת מידע? איך ידעת איפה לעבוד?

ת: לא, לא. את זה ידעו לדבר בעברית. אבל שיחת יומיום על יד שולחן, על יד האוכל, באסיפה. באסיפה לא הבנתי שום דבר. דיברו בידיש. עוד לא קרה מקרה שבאסיפה של קיבוץ ידברו יידיש. שם דיברו יידיש.

ש: הם לא עברו הכשרה חלוצית, לא דיברו עברית?

ת: עברו הכשרה חלוצית, אבל דיברו יידיש כל החיים שלהם, דיברו "מאמע לושן". מה לעשות? אבל יחד עם זה כל הזמן שלחו אלי מכתבים.

ש: מה זאת אומרת? הגיעו אליך מכתבים?

ת: הגיעו אלי מכתבים מאחים שלי באמריקה שהם רוצים שאני אבוא גם כן לארגנטינה. עם כל הלחץ הזה, כל המצב הזה שאני יחידי במקום אשר לא מבין שפה ואין לי שום קשר, הם מסתכלים עלי וצוחקים, אני לא יודע

ש: מה זאת אומרת מסתכלים עליך וצוחקים?

ת: צוחקים ממני כי אני בחור צעיר שלא יכול לדבר איתם, לא יכול לבוא איתם במגע. לבחורות ולבחורים אני לא

ש: אז מה עשית? היית גומר את העבודה, הולך לאוהל?

ת: באמת הולך לאוהל. אני הייתי שוכב במיטה ולא זו. כי לא היה לי שיחה. היו ישנים גם כן בחורים ובחורות ביחד, גם כן באותו אוהל. אבל לא יכולתי לדבר איתם. הם ישבו, שוחחו, דיברו דיברו, והכל בידי. אני לא הייתי מבין אף מילה. זה הרגשה נוראה, אתה יודע, זה לא

ש: איך הסתדרת עם אוכל שם למשל?

ת: לא היה מה לאכול. הבט, מספיק יש לך לחם, יש לך חלבה, משהו לזה. האוכל לא היתה הבעיה. זאת אומרת אתה יכול לחם עם ריבה, זה כן. לאכול את הלחם, שלוש, ארבע, חמש פרוסות לחם עם ריבה וזה היה מספיק לך. את המכתבים שהיו אז מגיעים אלי מארגנטינה ומהבית בדמשק ... השפיעו כנראה ואני כעבור איזה פחות משנה, שנה בערך, נשברתי.

ש: בשלב הזה של שנה, שנה ומשהו, לא היה שלב שהם התחילו לדבר עברית?

ת: הבט, היה איזה משהו שידע עברית, דיבר עברית. לפעמים פנה אליך. אבל זו לא היתה חברה. אתה הרגשת שאתה לא בחברה. כנראה שאני גם כן לא הסתגלתי ללמוד יידיש. למה אני אומר? כי בדיוק היה לנו חבר מהחלוץ ברמת רחל שהוא גם כן, שם דיברו יידיש, אבל הוא למד יידיש.

ש: מי זה היה?

ת: אני כבר לא זוכר את השם שלו. זה היה לפני שנים, אני כבר לא זוכר את השם שלו. ... נדמה לי. הוא כבר לא שם. הוא למד יידיש.

ש: דמשקאי?

ת: כן, דמשקאי. למד יידיש, כי אנחנו באנו לבקר אותו שם, הוא דיבר חופשי יידיש עם כל החברים, הבנות. אני לא יודע, לא היתה לו בעיה. אני לא, אני לא למדתי. טוב, אז בזה זה נגמר. ואז ביום בהיר אחד אני מודיע להם שאני עוזב. ... בבקשה, הא לך חמישה גרוש ...

ש: חמישה גרוש לנסיעה.

ת: כן. כי קודם ההורים כתבו לי, אמרו לי, אתה תיגש לתל-אביב אצל זה וזה, מהקרובים. הוא בשמנו יתן לך, נדמה לי נתן לי. הייתי צריך לקבל לירה פלסטינאית בשביל לחזור, להוצאות הדרך ... אתה לא יכול לדעת כמה זמן יקח לך. אני פחדתי ללכת לאיבוד. תל אביב בשבילי היתה איזה מקום כזה כל כך גדול שפחדתי שאני אלך ולא יודע איך לחזור לתחנת הרכבת.

ש: לכן לא רצית בפעם הזו שלפני שביקרת בנען להסתובב ולחפש קרובים בתל אביב.

ת: בדיוק. אבל כשעזבתי את כפר סבא, הלכתי וניגשתי למישהו מהקרובים והוא באמת נתן לי את הלירה.

עכשיו מה עושים עם הלירה?

ש: מי זה הקרוב הזה?

ת: קרובים מהמשפחה שלנו.

ש: משפחת חלאק?

ת: לא חלאק, לא. קרובים שלנו. בני דודות. מה עושים עם הלירה? קודם כל הייתי צריך זוג נעליים. אני את הנעליים שבאתי איתם הרסתי אותם בעבודה. לא היו לי נעליים. אני באתי כמעט יחף. לא היו לי נעליים. היו לי נעליים קרועות. אז ניגשתי לאיזה שהוא מקום בתל אביב איפה שעל המדרכה ... מדדתי

זוג נעליים. שילמתי בעדם 18 גרוש. נעליים משומשות אבל התאימו לי. החלטתי שאני הולך חזרה לנסוע לדמשק. איך הולכים חזרה?

ש: לפני זה, איפה גרו הקרובים האלה שלך?

ת: אני היום לא יודע בדיוק. אני היום לא יודע בדיוק איפה הם הקרובים. אחר כך שהמשפחה שלי, כשאני כבר הייתי בקיבוץ פה בכנרת, ואחיותי באו, הרי ידעתי איפה גרים הקרובים. אני נסעתי איתן לתל אביב בשביל להביא אותן לקרובים. כבר ידעתי איפה הם גרים. על פי רוב איפה הם יכולים לגור? בסביבות שדרות רוטשילד או אני יודע ראש פנה, שדרות רוטשילד. משהו ש: נוה שאנן, אזור נוה שאנן.

ת: נוה שאנן, כן, בערך במקומות האלה. התכנית היתה שאני אחזור בדיוק איך שאני באתי, בדיוק. ש: לדמשק?

ת: לדמשק. נשאר לי מהלירה הזו בכיס איזה 82 גרוש. הוצאתי על נסיעה לכפר גלעדי. ישבתי באוטובוס לכפר גלעדי. הגעתי לכפר גלעדי. שם היו רגילים, היה להם בית אורחים כאילו. כל חבר קיבוץ שבא היו משכירים לו. נשארתי שם ללון לילה ולמחרת לקחתי את המזוודה על הכתף והחלטתי ללכת בדרך איפה שאז הביאו אותי. שאלתי גם קודם פחות או יותר איך נראית הדרך. אמרו לי – אתה הולך לכיוון מטולה ואחר כך אתה יורד לשדה ומתחיל ללכת.

ש: אנחנו מדברים על 1932?

ת: כן. התחלת 1932. אני יורד, לוקח את המזוודה והולך בדרך לזה ויורד לשדות. אני רואה נער בדואי עם ... יושב על ידו, משוחח קצת ... דרך אגב אומר לו – אני רוצה איך להגיע לדיר מומס. בערך איפה הדרך? הוא מראה לי את הדרך, טוב. קם הולך, ממשיך ללכת, פוגש אישה ערביה. "לאן איבני?" לאן אתה בני? אני הייתי בשבילה ילד. אומר לה – לדיר מומס, אבו-נעמה. "מין וויין?" מאין אתה? אמרתי לה – אני באתי מירושלים, למדתי שם ועכשיו אני חוזר לכפר. מסתכלת עלי ככה ואומרת – תן את המזוודה הזאת, אתה לא יכול לסחוב אותה, היא כבדה מדי עליך. לקחה את המזוודה שלי על הראש וככה הובילה אותי עד הכפר דיר-מומס. הובילה אותי איפה שזה אבו-נעמה בלי לבקש שום דבר. בשבילי זו היתה ממש הצלה, כי לסחוב מזוודה על הכתף כל הדרך זה קשה. היא סחבה לי אותה על הראש כל הדרך.

ש: דרך אגב, כמה שעות

ת: לא הרבה. זה ענין של שלושת רבעי שעה, שעה. מה, זה קרוב לגבול. אחר כך אני עליתי על הדרך לכביש שהולך צור-צידון כנראה, לתפוס מכונית שנוסעת לבירות. אז היא סידרה לי שערבי עם גמל יעלה איתי, כי זו עליה כזאת עד הכביש. הוא לקח את המזוודה עד הכביש ושם עמדתי על הכביש עד שעברה איזו מכונית וזה עד בירות. בבירות ברכבת לדמשק. ככה הגעתי הביתה.

ש: לא צריך תעודות, לא צריך רשיונות, כלום.

ת: שום דבר. ככה הגעתי הביתה. זה היה לפני החגים, ראש השנה, משהו בזמן הזה. הגעתי פתאום הביתה. כמובן בתנועת החלוץ זו היתה בשבילם הרגשה לא נעימה. גם לי היתה הרגשה לא נעימה. מה זה אחד שעלה לארץ פתאום חוזר. ניסיתי להסביר להם כל מה שעבר עלי, שזה לא, שהענין הזה של שליחת

אנשים למקום אשר לא מתאים להם, אם זה מבחינת שפה. אז לו היו שולחים שניים או שלושה חבר'ה ביחד ולא כל אחד לחוד. הם שלחו כל פעם אחד לחוד.

ש: מה היתה הסיבה שלא שלחו

ת: הם רצו לפזר. כאילו שהם ייטמעו בתוך הקהל. שלא תיווצר כאילו איזו מין אוריה דמשקאית או אוריה ספרדית. רצו להטמיע אותם בתוך זה. זו היתה שגיאה. אחר כך הם עלו על השגיאה. בגלל זה כשעלתה השאלה של העליה המחודשת לזה, כשפנו לשומר הצעיר אז אמרו – לשם אנחנו נשלח קבוצת אנשים. שם היתה צריכה לבוא קבוצה של חמישה-ששה איש. ביניהם מנחם, אשתו שושנה, אני ומשה והבחור הזה מבית השיטה. חמישה איש היינו

ש: אתה מתכוון למזרחי שלם?

ת: כן. היו צריכים להתרכז פה בקיבוץ.

ש: כמה זמן אם כך נשארת בדמשק אחרי שחזרת?

ת: במשך אותה שנה רק, כעבור כמה חודשים פניתי שוב הפעם ואמרתי להם – תביטו, היה מה שהיה, עכשיו אני רוצה עוד הפעם לעלות.

ש: אבל עם קבוצה. כמה חבר'ה יחד.

ת: אנחנו דיברנו בינינו ... זאת אומרת עכשיו אני עוד פעם רוצה לעלות, אבל שתהיה קבוצה.

ש: את זה העלתם כדרישה כלפי החלוץ בארץ?

ת: כן.

ש: מה זאת אומרת? ספר לי קצת על זה.

ת: מנחם היה בכלל, הוא היה יושב הראש או המנהיג של התנועה של החלוץ. הוא אשר קשר קשרים עם מזכירות הקיבוץ, עם ברל כצנלסון ועם כל הגדולים בארץ שהתעניינו. הוא היה המוביל את כל העניינים. הוא היה מתכתב, היה כותב ב"דבר", היה כותב בזה. עם ברל כצנלסון היה לו ש: מכתבים.

ת: מכתבים. הוא גם כן הגיע לידי החלטה שלא יכול להיות שאת האנשים שלנו יפזרו. צריך לקחת אותם בקבוצות וזה היה באמת ככה. אנחנו היינו קבוצה, בעיני מנחם, שהיתה צריכה להתקבל לשומר הצעיר היה דיון שארך חודשים על חודשים עם הקיבוץ. הקיבוץ התנגד והתנועה התנגדה.

ש: השומר הצעיר התנגד?

ת: כן. הקיבוץ המאוחד הכריח אותם. זה היה אז עמד, הם הלא התנתקו מ"נצח". התנתקו מהשומר הצעיר הארצי. קודם הם היו עם השומר הצעיר הארצי

ש: נוער ציוני חלוצי?

ת: כן. הם היו קודם עם השומר הצעיר הארצי, עם תנועת השומר הצעיר. הם עזבו את השומר הצעיר

ש: הקיבוץ המאוחד?

ת: לא. "נצח" עזב את השומר הצעיר הארצי ובנה את השומר הצעיר "נצח". זאת אומרת יחידה נפרדת קרובה יותר לקיבוץ המאוחד.

ש: הבנתי.

ת: היה להם קשר עם הקיבוץ המאוחד והם התאחדו עם הקיבוץ המאוחד אבל היו להם אילו שהן פריבילגיות מסויימות - בקבלת עליה, כמה לקבל עליה, איזה אנשים לקבל, מה גודל הקיבוץ. כי בזמנו הקיבוץ המאוחד דגל בקיבוצים של מאות אנשים, אלפי אנשים. קיבוץ גדול. התנועה הלכה על קיבוץ יותר קטן. אז הקיבוץ המאוחד הכריח אותם לקבל עולים מדמשק.

ש: הם לא רצו?

ת: לא רצו.

ש: למה?

ת: הם רצו מהתנועות שלהם.

ש: באירופה?

ת: באירופה. לא רצו.

ש: מה היו הטעמים לאי הרצון?

ת: הבט, אנשים אשר קשורים לתנועות שלהם רצו את התנועות שלהם, את האנשים שלהם מליטא, לטביה, מהשומר הצעיר. לא רצו אנשים אחרים. אפילו בחורה אחת היא פעם פלטה באסיפה, נודע לנו אחר כך מהפרוטוקול, הם אומרים - אם אנחנו נקבל אותם, מחר יכריחו אותנו לקבל את הבדואים שבשטח גם כן. זאת אומרת היא קישרה את זה, את העליה, את היהודים הספרדים מסוריה כמו הבדואים שהיו בצמח באוהלים. קישרה את זה אותו הדבר. זה נודע לנו אחר כך. אבל לתדהמתם אנחנו הגענו. ברור שאלה אנשים דוברי עברית טובה, בעלי השכלה. בכלל לא תיארו להם שזוהי הצורה של הנוער החלוצי של דמשק. אז הכל השתנה.

ש: אתה זוכר את התאריך המדויק שהגעתם לחצר כנרת?

ת: בטח אני זוכר. אני זוכר, זה ככה - היה אז, העליה הזאת היתה צריכה, כשאני הייתי צריך להגיע לקיבוץ כנרת, היתה לנו עליה. אנחנו היינו חמישה חברה' שעברנו. בינהם שתי בנות. שלושה בנים ושתי בנות. זו העליה השניה.

ש: כן. זו שושנה

ת: לא, לא. שושנה עם מנחם, היחידים שעלו לארץ וקבלו סרטיפיקט. היחידים. הוא טען, מנחם, שהוא בתור זה שצריך כל הזמן לנסוע הלך חזור עם פספורט, הוא קיבל סרטיפיקט ועלה באופן לגאלי.

ש: הוא ושושנה?

ת: הוא ושושנה. היחידים. כל העליה הזאת עלתה בלתי-לגאלית. העליה שלנו שעלתה בפעם השניה, אותו הדבר. עלינו דרך דיר-מומס לקיבוץ זה. אבל באותו ערב, מכפר גלעדי נסענו לטבריה. הביאו אותנו לטבריה. קיבוץ השומר הצעיר היה בטבריה פה למעלה, על יד המשטרה.

ש: איזה קיבוץ?

ת: שעכשיו, שאחר-כך התאחד עם כפר גלעדי. היה קיבוץ השומר הצעיר שם. לנו שם

ש: מין מחנה כזה?

ת: כן, קיבוץ השומר הצעיר

ש: "נצח"?

ת: בטבריה. קיבוץ השומר הצעיר בטבריה. זה היה ערב עזיבתם את המקום והצטרפתם לכפר גלעדי. הם הצטרפו אחר כך לכפר גלעדי. ערב לפני שהם עזבו אנחנו הגענו לשם. אכלנו שם ארוחת ערב, ישבנו, ולמחרת

ש: תגיד לי, הפעם בדרך מדמשק ...

ת: ...

ש: כן, באותה דרך עשיתם. מי מימן הפעם? אתה יודע מי מימן הפעם את ההעברה שלכם?

ת: הבט, את הנסיעות שלנו אנחנו מימנו. נניח לבירות וכל זה, זה הכסף שלנו. גם בארץ, כשנסענו היה הכסף שלנו. אנחנו שילמנו את הכסף. לטבריה וכן הלאה. זה הכל כסף שלנו. שום מימון. אנחנו לא קיבלנו שום אגורה בכלל. אז הקבוצה הזאת היינו מוזמנים. היה אם אני לא טועה או כנס הפועל או משהו על ידי הפועל, ואנחנו בתור קבוצת חלוצים מסוריה היינו מוזמנים להיות שם.

ש: איפה זה היה, בתל אביב?

ת: כן. באנו לתל אביב ואני זוכר נתנו לנו כרטיסים לאוכל, למסעדה קואופרטיבית. היה כרטיס אז חמישה גרוש, היה מספיק לך בשביל ארוחת בוקר וארוחת ערב. אכלנו על חשבונם וסידרו לנו מקום לישון בלילה. זה היה כינוס הפועל, אני לא זוכר מה זה היה. כינוס הפועל. אני זוכר בלילה שלחו אותנו לישון ברחוב שקראו לו קרן קיימת. אתה מכיר היום קרן קיימת בתל אביב? שם גר בן-גוריון, שם גר הדוד שלה שהיה לו בית שם.

ש: אתה מדבר על אישתך, כן?

ת: היה לו בית ...

ש: ... ששמה הוא?

ת: שקלאר.

גב' חלאק: שייקה גביש אתה יודע מי זה?

ש: שייקה גביש? בטח, אלוף פיקוד

גב' חלאק: זה בן-דוד שלי.

ת: זה בן-דוד שלה.

ש: אה, זה בן-דוד שלה?

ת: אבל כשבאנו לשם, שם לא היה, היה חול, רק חול.

גב' חלאק: ובתים.

ת: היה בית של דוד זכאי מ"דבר" אשר הוא היה לו צופה בכוכבים. היתה לו משקפת בשביל לצפות בכוכבים. הוא היה בעיתון "דבר" כותב גם כן על כוכבים וזה. זאת אומרת הזמן הזה ... הכל, קרן קיימת וכל השטח הזה היה כולו חולות, חוץ מאשר מדרכות על יד הבתים. שם נתנו לנו לישון. באמת קיבלו אותנו יפה מאוד. כעבור כמה זמן היינו צריכים לבוא לכנרת. אבל אני אמרתי, היו לנו כבר חברים באשדוד, גמליאל וזה, אני אמרתי - אני לא אבוא עד שלא יבואו חברים שלי שושנה, מנחם וזה. אמרתי שאני בינתיים אלך לאשדוד, שם אעבוד אצלם ... שם יש לי חברים. באמת הייתי שם חודש ימים.

ש: רגע, אבל הגעתם כקבוצה. למה לא נשארתם כקבוצה ...

ת: לא. שלוש בנות הלכו לנען. היו צריכות להיות בנען. הלכו לנען.

ש: נשלחו לנען. אתה מדבר על הבנות

ת: הלכו לנען.

ש: איזה בנות? כמה סתם

ת: רחל, גם כן כבר

ש: נפטרה?

ת: נפטרה.

ש: רחל מה?

ת: רחל. בעלה תימני.

ש: או קיי. לא חשוב. מי זו השניה?

ת: השניה

ש: לאה אחת, לא? היתה שם לאה?

ת: לא לאה.

גב' חלאק: היו שתיים אותו השם.

ש: חמדה?

ת: חמדה. בעלה נפטר או היא נפטרה. השלישית היתה ארה (?) שאחותה פה נשואה לתימני אשוול (?).

ש: בנען?

ת: בנען. נדמה לי, או שבעלה מת עכשיו, לא יודע. אז הבחורות הלכו לנען ואני הלכתי לגשר. זה היה גשר.

ש: כן, אבל הייתם חמישה. אתה ועוד מישהו. עוד בן אחד. מי זה הבן ההוא?

ת: ההוא סקאל, הוא הלך לקרית ענבים.

ש: אתה נשאר לבד? אבל הסכמתם הרי שאתם תהיו חבורה.

ת: רגע. אנחנו נהיה, היו צריכים לבוא, היו צריכים להתרכז בשומר הצעיר חמישה חברים. זה היו שושנה, מנחם, אני, משה ושלם מבית השיטה. היינו צריכים להתרכז. הבחורות הלכו לנען. שם היו לנו בחורים בנען כבר, אז גם כן היה ריכוז.

ש: אה, הבנתי.

ת: אז אני אמרתי שעד שהם לא יבואו לשם אני לא נוסע. אז אני נוסע לגשר. באמת הייתי חודש בגשר.

ש: לבד אמרת שאתה נוסע לגשר בלי לשאול אף אחד?

ת: כי בגשר יש לי חברים.

ש: כן, אבל מה זה, אתה מגיע לקיבוץ ...

ת: זו לא בעיה. אם אתה מגיע לקיבוץ ואתה מתחיל לעבוד, אתה כוח עבודה.

ש: השאלה – היתה עבודה?

ת: כן, תמיד. בנהריים וזה בטח. לא היה ... אבל חוץ מזה גם כשאתה בא בתור חבר של מישהו מקבלים אותך. גם לינה וגם אוכל. וזה גם היה פה, גם אצלנו. היו באים מבקרים, אתה לך ואוכל כמו כולם. לא

היתה בעיה. אז אני באתי משך חודש ימים, עבדתי גם בנהריים אצלם בתור איש שלהם. עבדתי בחקלאות, יצאתי עם החקלאים לזרוע את האדמה איפה שהיום אשדות יעקב. יצאתי איתם לזרוע. הייתי איתם חודש ימים עם גמליאל ויוסף.

ש: יוסף חלאק שמאשדות יעקב.

ת: יוסף חלאק, כן.

ש: דרך אגב, יש קרבה משפחתית?

ת: קרבה רחוקה. אבל הקרבה היא יותר חברית מאשר משפחתית. אז חיכיתי עד שאקבל הודעה. יום בהיר אחד קיבלתי הודעה ששושנה הגיעה לכנרת. זה לא קבוצת כנרת, זה חצר כנרת. שושנה הגיעה ומנחם הגיע בערב. אמרתי בסדר. לקחתי את המזוודה והולך. שם הולכים, לא נוסעים. אין מה. מגשר עד לזה הלכתי. אני בא, נכנס למזכירות הקיבוץ, למזכירות ... ואני אומר שמי זה וזה, אני מהחלוץ בדמשק ובאתי. כבר היתה להם הודעה קודמת שאבוא. הגעתי ובאמת שושנה היתה שם ובערב מנחם הגיע. באותו ערב היתה הצגת הבימה בטבריה, נסענו להצגת הבימה בטבריה.

ש: איזו הצגה אתה זוכר?

ת: לא.

ש: מי היתה שם שחקנית? שושנה דואר?

גב' חלאק: כן ורובינא בטח.

ת: לא חשוב, אבל שושנה דואר דמשקאית.

ש: אה, ובאמת ידעתם שהיא דמשקאית? הכרתם את המשפחה שלה?

ת: בטח, הם היו חברות. שושנה של מנחם ושושנה דואר היו חברות מבית הספר. הן היו יחד בבית הספר.

ש: אז אני מבין שהיתה שמחה גדולה.

ת: כן בטח. עכשיו קליטת עליה.

ש: איך נקלטתם בחצר כנרת.

ת: כן. מגיע חלוץ חדש. היום מגיע חלוץ, אז הוא מגיע לחדר מסודר, נקי, עם שולחן, עם מיטות.

ש: היום.

ת: היום. מגיע חלוץ, בערב צריך להשכיב אותו. היה נהוג שם בזמנו בן-אדם שהיו מטילים עליו סידור מיטות. אם היו באים אורחים הוא היה צריך לדאוג לשכן אותם. פה, שם, עם מישוהו, לראות אם מישוהו נסע, במקום מישוהו וכן הלאה.

ש: כמו סידור עבודה.

ת: כן. הוא צריך לדאוג. פונים אליו והוא דואג. פנו לבחורה אחת ואמרו לה – הגיע חלוץ, צריך לדאוג לו לישון. איפה אני אשכיב אותו? מה אני אעשה? מי יודע מי זה, ירחם אלה. לבסוף קוראים לי ואמרה לי – תעלה למעלה, יש איזה מזרון מחורבן מלא אבק. כנראה שפעם היו משתמשים בו לספורט או משהו. תוריד אותו מלמעלה ופה על השולחן, במחסן בגדים זה היה, פה על השולחן תשים אותו על השולחן ותישן הלילה. אני עולה, מוריד את המזרון המחורבן כזה מלוכלך. שם אותו על השולחן. חושב – מה יכול להיות? לילה ראשון עד שיסדרו חדר.

ש: כאן באה אישתך?

ת: לא, לא. כנראה מישהו נכנס, שמע, דיבר איתה, שזה לא מצא חן בעיניו. לוקחים בחור, סתם לוקחים איזה סמרטוט מזרון מלוכלך ככה, משכיבים אותו וזה. כעבור כמה רגעים הוא אומר – בוא איתי.

ש: בעברית?

ת: כן, בעברית. הוא – בוא איתי. הוא מכניס אותי לאיזה שהוא מקום שם, חדר המזכירות, מביא מיטה. אתה רואה, זו מיטה, לא סתם. מביא מיטה, מזרון נקי. אומר – הלילה אתה תישן פה במזכירות, מחר אנחנו נסדר לך חדר וכן הלאה. זהו.

ש: מי זה האישי?

ת: חבר קיבוץ. קשה לי היום לזכור אותם ...

ש: כן, הבנתי. בסדר. אבל מה שרציתי לשאול זה לא

ת: אבל מה? אתה דיברת עברית. דיברו איתך עברית, שמעת עברית. אמנם שמעת רוסית פה ושם, אבל זה לא היה דבר מקרי או מוזר ששיחה עברית תתנהל. בעבודה דיברו עברית. בכלל. אז זה משהו אחר. זה ממש משהו אחר. חוץ מזה היה מקרה למשל, היתה אסיפה, ובחורה שרק הגיעה מליטא, לטביה, ועוד לא יודעת עברית, היא רצתה לדבר באסיפה ודיברה רוסית. ישב על ידי חבר ותרגם לי סימולטנית את דבריה לעברית. החבר הזה, אם אתה פעם שמעת עליו, שמו לסיה גלילי.

ש: גלילי את המשפחה אני מכיר. הוא שייך למשפחת גלילי?

ת: לא גלילי של נען. לא ישראל גלילי.

ש: אהה.

ת: לסיה גלילי היה ממנהיגי השומר הצעיר, איש בעל כשרונות יוצאים מן הכלל גם במנהיגות גם בשפות. הוא היה עורך "מערכות" במשך הרבה שנים. הוא יכול היה בבת אחת לקרוא ספר, לשמוע אסיפה, לשמוע כל מילה ולהבין ולא סתם להבין, אלא גם

ש: להגיב אם צריך.

ת: להגיב אם צריך. ולקרוא ספר באותו רגע.

ש: הוא לא עברת את השם שלו אחר כך? הוא לא עברת את לסיה?

ת: גלילי.

ש: כן, אבל לסיה זה שם פרטי.

ת: אה, לסיה נשאר.

ש: נשאר.

ת: לסיה נשאר. אלעזר גלילי. לסיה קראו לו ברוסית.

ש: או.קיי.

ת: הוא ישב על ידי ותרגם סימולטנית. ... אני התפלאתי, אני פשוט נדהמתי. אני בחור חדש, מופיע איש כזה מכובד, בכל אופן מכובד. מבחינת גיל הוא יותר גדול ממני אני חושב ב-15 שנה, עשרים שנה. יושב על ידי ומתרגם לי סימולטנית מהבחורה שדיברה באסיפה. אז זה ההבדל בין השומר הצעיר ובין קיבוץ

הכובש, כפר סבא. שם ישבת, אף אחד לא התעניין בך בכלל. אז זהו, באנו ואז התחילו החיים שלנו עד היום.

ש: כן, בסדר, אתה כבר קפצת להיום. בסדר, אני מבין. זאת אומרת מבחינת היחס, מבחינת האוירה. אבל אז, לפי מה שאתה מספר לי עד עכשיו, היית אתה, שושנה, מנחם ומי עוד?

ת: משה.

ש: משה מוסרי.

ת: משה הגיע אלינו שלושה חודשים אחרי זה. הוא היה בבית השיטה גם כן איזה חודשיים ומשהו. הם עבדו שם בכביש בבית השיטה ואחר כך בא אלינו.

ש: לעומת זאת מזרחי שלם נשאר שם?

ת: מזרחי נשאר בגלל זה שהוא חלה שם והטיפול אשר קיבל. הוא אמר - אני לא עוזב את בית השיטה.

ש: הבנתי. או קיי, אז אתם בחצר כנרת. מה אתם עושים שם? ממה אתם מתפרנסים?

ת: קודם כל נהריים. היתה אז עבודת נהריים.

ש: החשמל.

ת: מפעל נהריים. עבדנו שם. היה הסכר של דגניה בבנינו. בנינו את הסכר של דגניה. את הירדן, העבירו אותו

ש: שינו את הנתיב שלו, את הערוץ.

ת: שינו את הנתיב שלו, את הערוץ. דרך אגב, הירדן בזמנו יכולת לעבור אותו ברגל. מהכנרת יצא הירדן בעומק של חצי מטר. זאת אומרת יכולת לעבור את הירדן ברגל. אני זוכר את הזמן שעמד ... וחפר. אחרי שהסכר היה מוכן וגמור והכל, עמדו וחפרו ועשו עומק, כי הסכר היה צריך לפתוח אותו בהדרגה. הסכר היה עמוק, אז היה צריך להעמיק את הירדן שיהיו מים די נקיים בשביל לעבור את הסכר. אז העמיקו אותו. זכור לי מקרה למשל בזמן שעבדו אז בהעמקת הסכר, יצאה פעם גננת מדגניה עם ילדים לשחות בירדן. היו יוצאים לשחות בירדן כי הירדן לא היה עמוק. הם יצאו וכנראה משום מה הגננת הזאת איבדה הכרה או משהו, וראו אותה פתאום צפה. אז כמה פועלים קפצו תיכף ומיד למים והוציאו אותה מהמים. היא היתה ערומה. אז לא היו רגילים לבגד ים. לקחו אותה בשביל להוציא אותה. כשהיא התפכחה – אוי אני מתביישת. בינתיים הוציאו אותה. אחרת היא היתה גומרת. זה רק מראה שהירדן היה אז באמת ...

ש: כשהוא יצא דרומה.

ת: לא עמוק. אז העבודה שלנו היתה בסכר הזה. אחרי שגמרנו לבנות אותו

גב' חלאק: גם פה התחילו המשק.

ש: כאן במקום הזה? אפיקים עבר, היא מתכוונת.

ת: אפיקים עברה בשנת '36 הנה. זאת אומרת עברה. בשנת '32, באותה שנה שאני באתי, אז עלו לראשונה על הקרקע. המשקים שהיו אצלנו בסביבה זה דגניה א', כנרת, דגניה ב' ובית זרע. היקצו לקיבוץ השומר הצעיר מרוסיה חמש מאות דונם התחלת שטח. את החמש מאות דונם האלה היה צריך לעבד. העיבוד הראשון היה בשנת '32!

ש: זאת אומרת קבוצת חברים מחצר כנרת שייכת לאפיקים, בעצם באה והתיישבה כאן ...

ת: ... בימים ההם היה איזה צריף או שניים פה. היו באים, מעבדים את האדמה, חוזרים הביתה.

ש: כלומר אפיקים קיבלה 500 דונם. כל קיבוץ קיבל 500?

ת: לא. מהאדמות שלהם, מכל המשקים שהיו אז – דגניה, דגניה, בית זרע, כנרת

ש: נתנו לאפיקים 500.

ת: נתנו לאפיקים ביחד 500 דונם.

ש: אהה, הבנתי עכשיו.

ת: זאת אומרת הם לא נתנו לנו. זה לפי המרכז החקלאי

ש: חילקו את הקרקע.

ת: כן. אחר כך במשך שנים כל שטח אדמה שנקנה היה מתחלק לפי הנפשות. אנחנו כעבור כמה זמן

קיבלנו עוד שטח כמובן שרכשו בינתיים. הקרן הקיימת רכשה את כל האזור הזה שמעבר לכביש, את כל

השטח הזה, שהיה בידי ערבים, קנו אותו.

ש: הבנתי. במה עבדת באותה תקופה?

ת: עבדתי בכל העבודות, בכל העבודות האפשריות.

ש: כלומר?

ת: בבנין. קודם כל בנהריים. כל זמן שהיתה עבודה בנהריים, אז עבדנו בנהריים, כי זה הרווח היותר

מורגש. יום עבודה מביא 35 גרוש. מה ששלחת יותר אנשים לעבוד קיבלת כסף בשביל זה. חקלאות עוד

לא היתה. היה לנו איזה אוטו או שניים שהם הכניסו, וזה כל ה, זאת אומרת מזה הקיבוץ היה צריך

להתקיים. הקיום שלו למעשה היה רק על עבודת חוץ והיה נהריים. משם אנשים, שלחת עשרים איש

קיבלת בעד עשרים איש. שלושים, שלושים וחמישה. כמה שדרוש, כמה שיותר יכולת להוציא.

ש: באותה תקופה הייתם ארבעה דמשקאים, נכון?

ת: נכון.

ש: אתם כדמשקאים הרגשתם שאתם שונים קצת? אולי אתם תת-קבוצה?

ת: לא, לא. עובדה. אנחנו אפילו נכנסנו לחוג הדרמטי. היינו בחוג הדרמטי שלא, אני ומשה, היינו בחוג

הדרמטי, בהצגות אשר לא, רק אנחנו. מנחם היה עסקן. הוא עבד כמובן כמו כל העבודות, עבודה עבודה,

אבל הוא היה עסקן. הוא יותר היה איש של עסקנות. שושנה כמובן בכל העבודות. מה שהיה להם זה בתי

ילדים, זה מטבח, אם זה כביסה, אם זה כל ה, כמו כל בחורה אחרת.

ש: כן, אני מתכוון האם העובדה שהגעתם

ת: היה בינינו קשר.

ש: או, זהו, לזה אני מתכוון. מה המהות של הקשר? מה זה כלל?

ת: קשר חברים אשר אתה יודע לפעמים לספר אנקדוטה בערבית, או למשהו. אני אתן לך דוגמה למשל –

אני עבדתי במאפייה גם כן. למדתי לעבוד מאפיה. זאת אומרת למדתי מאמא שלי איך היתה לשה את

הבצק. אז באתי הנה, לא היה לי מוזר ללוש בצק ולאפות לחם. הייתי אופה לחם ואז כשהייתי גומר לאפות

הייתי יכול לקחת. היו מסתובבות אצלנו תרנגולות, הייתי יכול לתפוס תרנגולת, לסדר אותה, להכניס

אותה בתוך הזה של הלחם, להכניס אותה לתנור אחרי הלחם ובערב להזמין את משה לעשות ארוחה. מין

דבר כזה. אבל אנחנו לא היינו קשורים רק אנחנו ביחד, זה ההבדל. היה בינינו קשר אשר לא מחליף אותו שום דבר אחר מתוך זה שאנחנו ממוצא אחד, מבית ספר אחד. הנה, אני ומנחם היינו מאותו בית ספר עברי. אמנם באליאנס לא, אבל היינו אותו בית ספר. אז זה משהו אחר. יחד עם זה אני חייתי עם חברים רוסים, היינו כל לילה יושבים עד אחת עשרה בערב משחקים דמקה. לא עם החברים שלי, אלא עם חברים רוסים. אותם חברים שהייתי איתם בחוג הדרמטי, היתה התקשרות מכל הבחינות. קשר שלנו זה ...

ש: קשר שלנו זה הדמשקאים, כן?

ת: זה קשר אינטימי מיוחד. אבל קשר חברתי עם כולם.

ש: לא התבדלתם.

ת: לא.

ש: היו לכם ימי מפגש קבועים, אתם הדמשקאים? אני יודע מה, לשבת אחר הצהריים ביחד?

ת: לא.

ש: לא היו לכם בחגים אולי?

ת: לא.

ש: אולי סביב אוכל דמשקאי?

ת: אז אני אומר לך שלא. אם רק היו, למשל דוגמה שוב פעם – נניח שומר. היה השומר בלילה עושה צ'יפס. אז הוא יכול לקחת צלחת ולבוא למנחם בלילה להעיר אותו משינה ולתת לו צלחת צ'יפס לאכול בלילה.

ש: דמשקאי לדמשקאי.

ת: כן.

ש: הייתם חברים קרובים מאוד, עוד מהעבר.

ת: כן, אבל זו קירבה אחרת. זו קירבה יותר סנטימנטלית מתוך זה שאנחנו היינו יחד בחוץ לארץ, היינו יחד בבית הספר, היינו יחד בטיוולים, היינו יחד כשבגרנו. אבל בקיבוץ יש לי עוד חברים, לא מעט. אם זה בעבודה, אם אתה בחוג דרמטי יש לך כבר קבוצה גדולה מאוד של אנשים שאתה מתחבר אליהם, שאתה מתקשר איתם.

ש: אמור לי, מתי פגשת את הגברת שלך שהיא דמשקאית.

ת: לא, לא.

ש: היא לא דמשקאית?

ת: מה פתאום.

ש: אז איך? אפילו לא חשבת לגשת דוקא לדמשקאית, אני מבין? החיים הובילו אותך.

ת: אני אגיד לך, היה לי קשר עם דמשקאית. היא היתה בחלון גם כן. כשאני עליתי היה לי קשר שהיא תעלה גם כן. אני כשעליתי, גם דיברנו על זה שאני אחכה לה.

ש: שהיא תגיע ותתחננו או משהו כזה.

ת: עברה שנה ועוד שנה, היו לנו מכתבים, קיבלנו מכתבים, קיבלתי מתנות גם כן ממנה. אני לא יודע מה קרה. פעם באו חברים לבקר ומתוך שיחה אני אומר – מה זה אנשים יושבים שם ומחכים בשביל לעלות ולמה הם לא עולים, למה הם לא באים? מה, אנחנו נחכה להם כל הזמן? אני לא יודע, או שזה הגיע אליה או משהו, והחליטה כנראה, היא רצתה, היא פחדה לעלות בתור ילדה, בתור נערה לא נשואה. הענין הזה עם בחורות זה עשה רעש כביר מאוד בדמשק. משטרה באה ועצרה אנשים. זה עשה רעש גדול מאוד בקהילה. מילא כשבחורים עלו זה לא היה כל כך זה, אבל כשבחורות? זה עשה ממש בהלה ורעש גדול.

ש: ההורים יצרו את הרעש הזה?

ת: בטח. הם פחדו. לוקחים בנות שלנו, מה יהיה איתן וכן הלאה. בנות שלא נשואות זה לא כל כך פשוט.

ש: אז אני מבין שהיא ציפתה שתבוא לשם, תישא אותה לאשה ותחזור איתה לארץ?

ת: היא חשבה שצריך לבוא. להינשא ואז היא תבוא. כשזה לא היה ככה, נו, אז הענין הזה משנה לשנה, ולא יצא לפועל. אי אפשר לשבת בחיבוק ידיים. הגיל הצעיר עושה את שלו.

ש: כן, ברור.

ת: כמו שאומרים, היו התפרפרויות, כמו כל בחור צעיר, פעם עם זאת ופעם עם זאת. לא ישבתי בחיבוק ידיים, אני אומר את זה בגלוי. אבל ברגע שחשבתי על משהו, קשר רציני, אני הכרתי אותה, היא עבדה ברפת.

ש: היא גם הגיעה יחד עם כולם?

ת: ב-33' היא הגיעה. הגיעה שנה אחריי. היא קודם עבדה עם ילדים, אני יודע

ש: מאיפה היא הגיעה?

ת: לטביה.

ש: לטביה.

ת: היא עבדה ברפת וגרה עם גם כן איזה שלוש, ארבע בנות בדירה. שם לא היו אחד או שניים בדירה. גרנו שלוש, ארבעה אנשים בדירה. ברפת, אז היא גרה על מרפסת. בחדר היתה לנו מרפסת בחוץ. בקיץ יותר נוח לישון על המרפסת והיה קריר יותר. חוץ מזה באים להעיר אותך בשתיים בלילה לצאת לחליבה, אז יותר נוח. במרפסת בחוץ יותר קל לבוא, לקפוץ למרפסת.

ש: ומאז אנחנו ביחד, כמו שאומרים. יפה. לא הפריעה לך העובדה שהיא מתרבות אחרת, נכון? ת: לא.

ש: לא היתה בעיה?

ת: לא. היא פעם עוד סיפרה לי – שתדע לך יש בחור אחד מפרדס חנה שכבר מחזר אחריי.

ש: אמרת לה – אני מצטער, אני פה.

ת: לא עזר. ההוא לא רצה לעבור לקיבוץ, היא לא רצתה לעזוב.

ש: כן, זה הסתדר. אמור לי בבקשה, בשנות הארבעים, אתה יודע, הגיע הרבה נוער מדמשק. אותם 1350, 1400 ילדים. בענין הזה היו לך מעורבויות?

ת: לי לא. אבל למנחם כן.

ש: כן, זה אני יודע.

ת: זו היתה העבודה שלו. הוא הקדיש את כל שנותיו לטיפול בעלית יהודים ועלית נוער בעיקר. עם הנרייטה סאלד היו לו הרבה פגישות עד שהסכימה. עליית הנוער הראשונה שהגיעה לפה לקיבוץ, עד שהסכימה לקבל את עלית הנוער, היו לו הרבה

ש: מדמשק אתה מתכוון?

ת: מדמשק, כן. היתה לנו עלית נוער מדמשק שהתחנכה בקיבוץ פה.

ש: שיבולת?

ת: לא. שיבולת קראו להם? יכול להיות כן. הדריך אותם בחור נפלא.

ש: מולא?

ת: מולא זהרי.

ש: שמואל.

ת: שמואל זהרי. הוא הדריך אותם ורצה שהם יישמרו את המורשת, את המנהגים שלהם בשבתות, כמו שהם היו בדמשק. שהם לא ירגישו את עצמם מחוייבים, להפך.

ש: מי רצה שהם יישמרו את המורשת הזו?

ת: מולא.

ש: אה, מולא עצמו?

ת: מולא. הוא דירבן אותם לזה.

ש: מולא, מה מוצאו היה?

ת: לטבי נדמה לי.

גב' חלאק: לא, רוסי.

ת: רוסי?

ש: אה, רוסי? כן, הבנתי. הוא לא היה דמשקאי, זה מה שחשוב.

ת: אבל הוא היה ... הוא נפל במעגן ...

ש: כן, באסון.

ת: באסון במעגן. אז זהו, הנער הזה. אחד מהם מהנוער הזה הוא עכשיו הוציא ספר, ראיתי אותו. הוא

מרכז החינוך בסביבות

ש: רחובות.

ת: ראשון לציון, רחובות וכן הלאה.

ש: אתה מדבר על לטי יהושע?

ת: לטי יהושע, כן.

ש: הוא הוציא ספר?

ת: כן. הוא הוציא ספר. אני ראיתי אותו, הוא שלח את זה לבחורה שטיפלה בהם אז כשהם היו בהכוונת

נוער, והיא נתנה לי את הספר לקרוא.

ש: מי זו שטיפלה בהם?

ת: בלהה רונן, שהם היו פעם בנען ועברו אלינו.

ש: היא טיפלה בהם בנען?

ת: לא. הם היו בנען ועברו אלינו והיא פה טיפלה בהם בתור מטפלת כשהם היו בחברת נוער עם מולא. הם קשורים אליה עד היום. אז הוא הוציא ספר מעניין מאוד על חינוך, על פדגוגיה. איך לגשת לחינוך. זה עם כל מיני הרצאות. מעניין מאוד. הוא למד את זה בעצמו. הוא עלה עם כמה חבר'ה ככה אחרי שגמרו פה את חברת נוער, עלו לתל-קציר.

ש: הם יסדו את תל קציר? זאת אומרת שכמה דמשקאים היו בתל קציר?

ת: כן, הם היו בתל קציר כמה שנים, והוא רצה להמשיך בתל קציר, אבל בחורה שהוא התקשר איתה היא רצתה לעזוב והוא היה מוכרח. היא איימה בהתאבדות אם לא יעזבו. אחרי זה הוא התחתן איתה, עזב והלך לראשון. אבל לטי זה הוא גמר ללמוד בפתח תקווה נדמה לי, בסמינר גמר ללמוד. עבד ולמד. עבד ומימן את הלימודים שלו ולמד להיות מורה. אחר כך היה מורה, אחר כך היה מפקח. היום הוא מפקח ידוע במערכת החינוך.

ש: אשתך עכשיו ציינה שעוד מישהי נשארה שם מאותו גרעין בתל קציר?

ת: תל קציר יש אחד, חנונו. הם קוראים לו לא חנונו

גב' חלאק: אחד, אחד יש שם

ת: כן, אחד נשאר מהחבר'ה האלה.

ש: הוא עדין שם?

ת: עדין שם. יש לו עוד בנות ואשה.

ש: חנונה?

ת: חן נדמה לי קוראים לו אם אינני טועה.

ש: חן זה השם שלו היום?

ת: נדמה לי.

גב' חלאק: לא יודעת.

ת: נדמה לי.

ש: אז אתה אם כך לא היית מעורב, לא היית אף פעם בעזרה למנחם כשהגיעה קבוצה גדולה, לפזר אותם,

לטפל בהם?

ת: הוא הסתדר שם עם הנרייטה סאלד. היה גם זה, מה שמו, זה שעזר כל הזמן על ידה.

ש: כן, אני יודע על מי אתה מדבר. הנס בייט.

ת: הנס בייט. הם היו יחד תמיד. הם עברו לפעמים, היו צריכים להעביר ילדים בגליל. הם עמדו פעם בפני

תפיסה בידי החיילים, הסתדרו איכשהוא.

ש: אמור לי, משה מוסרי עזר בענין הזה של קליטה, טיפול בילדים? הוא לא היה מעורב בזה?

ת: משה מוסרי לא היה מעורב בזה.

ש: ... גמליאל מאשדוד?

ת: גמליאל גם כן לא, הם לא, גמליאל, הם היו מעורבים, גמליאל למשל היה מעורב בזמן המלחמה

ש: מלחמת העולם השנייה?

ת: כן, בשליחת אנשים לדמשק לכל מיני ...

ש: זאת אומרת הוא היה מבריא מטעם המוסדות?

ת: בדיוק. היו כמה חבר'ה. גם יוסף קוסטיקה. יוסף חלאק למשל היה מעורב גם כן עם המלך עבדאללה.

ש: כן?

ת: אהה. אם פעם תפגוש אז הוא יספר לך ... עם האדמות. הוא היה חורש להם אדמות.

ש: נחמד.

ת: כן.

ש: עכשיו אמור לי בבקשה שאלה, ככה אנחנו לקראת הסוף, במשפחה שלך הפרטית ניסית לתת למשפחה

משהו מן הרוח הדמשקאית, מן העברית, מן אולי המורשת או משהו בסגנון הזה? ניסית לשמר לילדים?

ת: לילדים שלי?

ש: כן.

ת: אני חושב שכן. אני בכל אופן יש לי בת שמצטיינת בכתיבה.

ש: כתיבה ערבית?

ת: לא. אתה מדבר על ערבית או אתה מדבר

ש: אני מדבר על תרבות דמשק. מאכלים, שפה אולי.

ת: מאכלים ושפה לא.

ש: העגה, אולי, מה שנקרא לשמור על הח' ועל הע'?

ת: זה קשה, אני לא יודע, זה לא נשאר אצלם.

ש: כי זה לא נשאר אצלך?

ת: אצלי כן.

ש: אצלך כן. אני שומע עדין אצלך ...

ת: אצלי כן מפני שאני הייתי מקריא לפעמים מהתנ"ך, הייתי מקריא

ש: בארועים במשק פה?

ת: גם במשק. הייתי מקריא. בזמן האחרון יש כל הענין הזה למשל בהלוויות, אני קורא להם מתהילים. אז

כל זה הקהל. פעם דרך אגב עמיקם אמר לי

ש: עמיקם גורביץ?

ת: גורביץ. אמר לי – אתה יכולת להיות ברדיו די טוב לו היית הולך לרדיו. זאת אומרת לדקלם שירה

נכונה עם ההווייה הנכונה וההבעה הנכונה וכן הלאה. דרך אגב, כשאני ביקרתי בארגנטינה פעם ב-33' את

המשפחה, בכל אופן פעם נסעתי לבקר אותם.

ש: ב-1933 נסעת

ת: ב-63'.

ש: ... זה נשמע לי עכשיו יותר מסודר.

ת: מטעם הקיבוץ.

ש: כן.

ת: אה שלי דניאל שסיפרתי לך עליו שהוא היה בתל יוסף וכן הלאה אומר לי – אתה היחידי שהצלחת מבינינו להגיע לארץ. אני כל כך רציתי לחזור לארץ גם כשנסעתי לארגנטינה. חיכיתי שנים ולא רציתי להתחתן עד שבחורה שאני אתחתן איתה תסכים לנסוע איתי לארץ. אבל זה לא הלך. זאת אומרת נשארו להם ... יחד עם זאת אח אחד חזר לארץ, הבנים שלו בארץ.

ש: מתי הוא חזר?

ת: ב-70', 72'. חזר עם משפחתו לארץ. שני בנים שלו בארץ, הילדים גדלים. בן אחד הגיע לארץ בלי לדעת מילה עברית. שום דבר. הוא בא להכיר את אחיו שהיה לפניו פה. אחיו ידע קצת עברית, קצת ערבית מתנועה בארגנטינה, בא לבקר אותו ונדלק. החליט שהוא עולה לארץ. היה לו שם, גמר הנהלת חשבונות בארגנטינה. הוא בא לארץ, התחיל לעבוד פה אצל מישהו בהנהלת חשבונות ולמד בארץ פה הנהלת חשבונות בשפה עברית. למד את השפה והצליח לגמור בהצטיינות להיות מנהל חשבונות מוסמך בשפה העברית. הוא היום בירושלים. מסודר טוב, יש לו קליינטים טובים ...

ש: חלאק מה?

ת: חלאק לזרוב.

ש: לזרוב זה השם הפרטי?

ת: לזר, לזרוב. קוראים לו סרו. אבל השם הוא לזרוב, אליעזר. אחיו שעלה לפניו היה קודם בקיבוץ בחן, עזב את קיבוץ בחן ונסע גם כן לנס ציונה. עובד עם אשתו והילדים. ילדים מוכשרים מאוד. כולם היום במחשבים. ואבא שלהם גם כן פה עם אשתו. הוא היה קודם בראשון, עכשיו עבר על ידו לנס ציונה גר שם. אז אח אחד חזר לארץ.

ש: יש לי שאלה לגביך. אתה היום מדבר ערבית עוד?

ת: כן, אבל הערבית שלי היא לא יכולה להיות שוטפת כמו הערבית שהיום מדברים. זאת אומרת מבחינה פוליטית אני היום קשה לי

ש: להבין את המושגים

ת: לא להבין. להבין כן, אבל לדבר חופשי מבחינה פוליטית, על פוליטיקה ... כל המושגים האלה היו זרים לי אז. אז לא למדתי אותם. כי דרך אגב את השפה הערבית לומדים. אני בבית הספר אליאנס כשהייתי היה לנו מורה לערבית שלימד ערבית. ערבית ספרותית.

ש: כן, אני מבין.

ת: לדבר ככה סתם זו לא בעיה. אני לא שוכח את השפה.

ש: למשל אתה לפעמים מקשיב למוסיקה ערבית או לסוריה למשל?

ת: לא. לסוריה אין לי שום מה להקשיב לה. לא. אבל למוסיקה ערבית אני כן מקשיב לפעמים. יש לי פה, דרך אגב כשאני נסעתי לארגנטינה לקחתי לאחי, כשהוא נסע הוא לקח איתו קוראן קטן. קנה קוראן. אני אראה לך אותו, ככה בגודל כזה.

ש: כדי שיהיה לו שפה ערבית?

ת: כן.

ש: נחמד. כן, זה ממש, זה כל הקוראן.

ת: זה כל הקוראן.

ש: כדי לקרוא בזה צריך משקפיים.

ת: אז אני אז, לפני כמה שנים, עוד יכולתי לקרוא בזה. וקראתי, וזה מסופר פה על יעקב ויוסף ואחיו. ממש כמו בתנ"ך. אבל זה בהתחלה.

ש: כן, אני יודע. כדי לא לשכוח את השפה אני מבין.

ת: כן, אבל היום קשה. היום כבר את השפה הספרותית קשה. אם אתה לא מדבר אותה כל הזמן, אז אתה לא יכול זה. אני יכול להבין אותה. כשאני שומע למשל מדברים בטלויזיה, בחדשות וזה, אני מבין אותם. אבל להיות בקיא בטרמינולוגיה הזאת זה קשה. אם אתה במשך הזמן לא עובד על זה, זה לא הולך.

ש: הבנתי. במהלך החיים ככה הקשבת גם למוסיקה של זמרים דמשקאים?

ת: כן. היה לנו אחד שבא לארץ, התחיל לתת שירים ככה בערבית.

ש: היית מקשיב לו? הוא היה זמר נערץ מה שנקרא?

ת: כן, כן.

ש: אתה מדבר על קמחג'י?

ת: כן. זמר בחסד עליון. כמו זה מה שמו

ש: משה אליהו.

ת: לא, לא משה אליהו.

ש: קמחג'י זה היה משה אליהו.

ת: כן, אבל כמו זה, ג'ו עמר.

ש: כמו ג'ו עמר.

ת: היה לו קול נהדר. תביט, זה אני מראה לך גם כן. שאחים של אבא בארגנטינה הוציאו ספר "שירות לתשבחות" על פזמונים של עדות המזרח, שלנו.

ש: מעניין.

ת: כל הבקשות שאני הייתי נניח, אני ואבא שלי בשבת היינו יושבים ומזמרים בערב שבת וכן הלאה. אני גם הלכתי הרבה מאוד לבתי כנסת בזמן של לא רק הסליחות אלא גם הבקשות. אצלנו כל שבת היו יוצאים לבקשות. הייתי קם מוקדם בלילה, בתור ילד, והולך עם אבא לבית הכנסת ושם שרים את כל השירים.

ש: אז הם הוציאו ... כזה בארגנטינה?

ת: הם הוציאו את זה בארגנטינה ועוד משהו. היה לי גם משהו, תרגום של משלי שזה בערבית. תרגום

ש: שהם הוציאו שם?

ת: כן. צד עברי, הוא לא בערבית. משלי וגם עוד משהו. נדמה לי המגילות. רות וזה נדמה לי.

ש: מתי קיבלת את הספר הזה?

ת: כשביקרתי בארגנטינה לקחתי ממנו. הנה, דניאל חלאק, זה אח שלי, זה שלו.

ש: זאת אומרת בשנת 63' כשהיית שם?

ת: כן.

ש: היה חשוב לך שזה היה אצלך בבית?

ת: כן.

ש: רצית שזה יהיה?

ת: כן, כי אני מכיר את

ש: היית מעיין בזה?

ת: בטח.

ש: תגיד לי, יש לי עוד שאלה אחת – כאן יש בית כנסת באפיקים?

ת: כן.

ש: אתה מבקר בו?

ת: ענין בית הכנסת זו כבר שאלה אחרת. אני ברגע שהצטרפתי לחלוץ ועליתי לארץ, אני עם הדת גמרת.

ש: אז אתה אומר שבהתחלה הגעת להחלוץ, הפסקת את כל הנושא הדתי.

ת: הדתי, כן.

ש: למה?

ת: אני לא יודע למה, אבל זאת הייתה מהפכה. בשבילי זאת היתה מהפכה. המהפכה הזאת לבוא ... בתור

חלוץ בקיבוץ, זו היתה בשבילי מהפכה. ... ידוע שהתנועה הקיבוצית הזאת היתה תנועה לא-דתית.

ש: רצית להיות כמו כל האחרים, אני מבין.

ת: כן, אבל גם יש הבדל בין הגעגועים למסורת הלירית של הזה, ובין כפיית הדת. אני באופן פרטי לא

חושב שכפיית דת, כפייה כלשהיא, יש בה מן האמת של האיש.

ש: אבל כאן אף אחד לא כפה עליך.

ת: נכון. אותו הדבר, בגלל זה לא כפו עלי. אני בעצמי הגעתי למסקנה שהמצוות שכופים עלי, שכופה עלי

הדת, הן בשבילי לא אומרות כלום. אני לא אתחיל לפרט עכשיו. מה שייך בן אדם שמעשן סיגריה בשבת,

מה שייך לזה שכתוב, פעם בתורה מישהו כתב "לא תבערו אש במושבותיכם". מה זה שייך? לקחו את

הדת ועשו ממנה כל מיני. לא תבערו אש, עשו. או כל עניין פסח, חמץ, יצאו אבותינו ממצרים, לקחו את

הבצק שלהם שהוא לא היה כשר ומומלץ, ועשו ממנו משהו שאני לא יודע איך לבטא אותו. כל גרגיר על

גרגיר על גרגיר. בשביל מה זה? אם זה שמירת היהדות? לא יודע. אני יכול להיות יהודי טוב מאוד, נאמן

לעמי, לארצי, להכל, מבלי להיות קשור לתרי"ג מצוות אשר בעיניי יש מצוות שאני מכבד אותן.

ש: כמו למשל?

ת: כמו למשל, תיקח את עשרת הדברות. לא תגנוב, לא תרצח, לא תענה ברעך עד שקר, לא תחלל

ש: לא תחלל את השבת אין לך בעיה. שמור את יום השבת לקדשו, זו לא הבעיה שלך.

ת: כן. אז מה יש

ש: אלה מצוות אוניברסליות. זאת אומרת אלה רעיונות אידיאליים אוניברסליים. מה שייך ליהדות? מה כן

שמרת?

ת: ואהבת לרעך כמוך.

ש: זה אוניברסלי.

ת: וזהו. הלוא הלל אמר את זה. על רגל אחת. ואהבת לרעך כמוך. ומה עושים היום? תיקה היום מה שנעשה בארץ. זו הלוא זוועה אחת גדולה. ורוצים על זה שבן אדם ככה ישמור דת? דת זה צריך לבוא מתוך הלב של הבן אדם. ממש. רוצה, רוצה. לא רוצה. לא רוצה. אדם טוב לא ניכר בעשיית המצוות שלו. ש: כן, הגישה שלך ברורה.

ת: אתה מבין? אדם טוב ניכר במעשיו.

ש: אבל אתה קודם הדגשת שהיתה מהפכה. היתה מהפכה אישית שלך, מהפכה של החלוץ, מהפכה של אנשים חדשים שבאת להיות יחד איתם. ת: כן.

ש: והשתלבת בענין הזה, איך אומרים, בראש מלא, ברצון. אבל אילו, אני מתאר לעצמי שגם ביקשו ממך, דוקא בזכות העברית היפה שלך, דוקא בזכות אולי המסורת שלך מהבית, היו מבקשים ממך מדי פעם לקרוא אולי בפסח או בחגים, בראש השנה גב' חלאק: הוא עושה את זה.

ת: אני קורא

ש: ועשית את זה.

ת: אני קורא. למשל לא היתה לי בעיה שהנכד שלי עלה לתורה פה בנחל עוז. כל הנכדים שלי למדו פה פרק בזה ועלו לתורה ש: מי לימד אותם?

ת: יש לנו בחור פה שלימד אותם. אני לא יכולתי ללמד כי לא ידעתי.

גב' חלאק: יש לנו בית כנסת.

ש: יש בית כנסת בקיבוץ?

ת: כן.

ש: אתה מבקר בו עכשיו, דרך אגב?

ת: לא. לימד אותם, כי אני, הבט, יש אנשים שמבקרים. אני לא יכול לבוא לבקר פעם כן פעם לא, פעם זה פעם זה. רוצה, אני הולך או שאני לא הולך. אצלי או-או.

ש: רוב היהודים הרי הולכים בראש השנה, בפסח ויום כיפור.

ת: הנה למשל

ש: כולנו יהודים.

ת: אני הייתי בארגונינה בחגים, אז צמתי בכיפור והלכתי לבית הכנסת בראש השנה וכיפור וכל היום בזה. כמו כל היהודים. אני לא אהיה, פה בבית שלי אני מנהל את החיים שלי. זה בשבילי. אני את החשבון שלי עם הקדוש ברוך הוא נעשה בינינו לבין עצמנו, ביחד. לא על ידי רב זה או רב אחר. אני לא מאמין למשל לא בכשר בין חלב לבשר. כל הדברים האלה אני לא יודע איך להסביר אותם. זה לא אומר לי כלום.

ש: זה כך כבר מההתחלה?

ת: מההתחלה.

ש: מ-1932, כשהגעתי

ת: בדיוק. מרגע שהגעתי עד לזה. כי כל הזמן אני הייתי, בכל אופן הלכתי לתפילות, הלכתי לזה. עם אבא שלי הלכתי כל הזמן לסליחות. כל הזמן, עד שאני הגעתי למסקנה שאני משנה את החיים שלי, אז שיניתי אותם לגמרי.

ש: עוד שאלה ממש אחרונה, אני

ת: לא חשוב, לא, לא.

ש: יש לך קרובים בארץ דמשקאים, נכון?

ת: כן, בטח.

ש: במהלך החיים פה היו ביקורים הדדיים? שמרת על קירבה?

ת: בטח. אני שמרתי על קירבה איתם. אבל בזמן האחרון, כל זמן שהייתי יכול לנסוע באוטובוס

ש: אז היית נוסע.

ת: הייתי נוסע, ומבקר. יש לי בירושלים קרובים, הם היו באים אלי. יש לי בתל-אביב קרובים. קרובים ממש. בני דוד, בנות דוד וכן הלאה. הייתי מבקר אותם תמיד. זה היה מפגש מאוד נעים, מאוד טוב.

ש: הם היו באים הנה, שולחים את הילדים בחופשים?

ת: הם שלחו ילדים בחופשים הנה גם כן. אבל בזמן האחרון, עקב כמובן הגיל, כשאני לא נוסע באוטובוס, כי אם אני נוסע אז לא צריך מישהו שיסיע אותי. אז זה כבר, גם אצלם אותו הדבר, כבר הם לא כל כך.

ש: כן.

גב' חלאק: חוץ מזה כבר כמעט ולא נשארו.

ש: כן. אבל היית, היו מזמינים אותך ואתה היית מזמין לארועים משפחתיים וכולי?

ת: כן. היו לנו קשרים, בטח.

ש: היו גם ביניכם תהיות לגבי דרך החיים? ניסו לשכנע אותך לבוא לעיר?

ת: לא, לא. אף פעם. קיבלו אותי כמו שאני. להפך, הם תמיד כיבדו אותי שאני חי בצורה אחרת מהם.

ש: לא היו אף פעם מה שנקרא ויכוחים למה אתה לא שומר מסורת, למה אתה לא שומר דת?

ת: לא. הם לא יודעים ואני לא מספר את זה. אני לא צריך לרוץ בראש חוצות להגיד להם שאני לא. הם יודעים לבד.

ש: אהה, הבנתי.

גב' חלאק: אני יודעת שפעם בא לבקר ... משפחה שלו, אז היא באה עם אוכל שלה ... היא ידעה שפה

ש: היא באה עם אוכל כשר שלה מהבית?

גב' חלאק: כן. אבל בלי שום דבר. היא לא דיברה ואנחנו לא דיברנו. היא ... באה עם האוכל.

ש: זאת אומרת הם היו מודעים לכך שלהגיע אל יוסף חלאק משמעותו צריך להביא גם אוכל מהבית?

ת: אי אפשר להגיד ככה.

גב' חלאק: ... היא ידעה.

ת: מקרה.

ש: אה, היה מקרה אחד כזה?

ת: מקרה אחד כזה. ככה לא.

ש: אהה. אז הם היו נכנסים לחדר האוכל בלי בעיה?

ת: כן, אין בעיות.

גב' חלאק: כן, אבל עם כשר ... לא אוכלים כשר אז היא הביאה. בלי שאמרו לה.

ש: כן, הבנתי. מה עוד ככה בענייני, איך נקרא לזה, שמירת מסורת או משהו מן הבית, מדמשק שאתה

אולי שומר כאן חוץ, אני רואה, חוץ מהספר הזה, "ספר הבקשות והתפילות" שהבאת מארגנטינה? קצת

לגבי הערבית של הקוראן, מה עוד שמרת, אתה מנסה לשמור?

ת: מהמסורת?

ש: כן.

ת: המסורת, אני אגיד לך. זה אולי ייראה לך מוזר, אבל אני אוהב ללכת ולזמזם שירים.

גב' חלאק: הוא אוהב לשיר.

ת: כשאני הולך.

ש: כן. אילו שירים אתה מזמזם?

ת: חוץ מאשר שירים עבריים, לא פעם אחת, לפעמים אני מוצא את עצמי ... את השירים של הבקשות.

כשהייתי יושב עם אבא בערב שבת, האחים הגדולים היו יוצאים לרחוב להסתובב קצת, ואני הייתי יושב

עם אבא וגומרים את הארוחה עם שירי בקשות ... וכן הלאה.

ש: כל אלה שהיו שרים בבית.

ת: אז היום אתה תמצא אותי לפעמים במדרכה הולך ומזמזם את השירים האלה.

ש: ממתי התחלת לזמזם אותם?

ת: כל השנים.

ש: אה, כל השנים?

ת: כל השנים.

גב' חלאק: אתה יודע שפעם עברנו ... אומר לי ילד אחד, אמר לאמא שלו - ... אמא, הסבא הזה תמיד שר.

כן, באמת ככה. הוא תמיד שר.

ש: טוב, אני הבנתי שתמיד הייתה לכם גישה ישירה לחוג דרמטי, זה נכון?

ת: כן. אהבתי את השירה, אהבתי את הפזמונים שלהם, אהבתי את השירה שלהם. עד היום זה נשאר.

ש: שלהם אתה מתכוון של יהודי דמשק?

ת: כן. מפני זה אני הבאתי את הספר הזה שראיתי אותו בארגנטינה, הבאתי אותו איתי. זה מעניין.

יש כל מיני דברים

ש: שמזכירים לך את בית אבא.

ת: כן. אתה יודע, כשאתה רואה את השירים האלה, לקחו למשל שיר ערבי שמספר למשל איך ... כלה.

כלה שאין, אומרים לה - הנה הבאתי לך ציפורנים, תשימי על החזה, פרחים, ואנחנו נזמין את החתן שלך

שיבוא ויראה אותך כמה את יפה וכן הלאה. זה בערבית. בעברית מתקבל משהו לגמרי אחר. הנה אם אתה

רוצה לשמוע רק כמה: "אם חכם לבך, בני, ישמח ליבי אז גם אני. קח אמרי איתך, בני, שמור ואמור הנני". לקחו את הלחן הערבי ונתנו לו משהו אחר בעברית אבל במושגים אחרים לגמרי.

ש: כן. זה אני מבין מושגים, זאת אומרת קשר בין אלוהים לאדם בין היתר?
ת: כן.

ש: זה קוראים את זה מקאמות? אלה הן מקאמות? שירי דת, ליתורגיה?

ת: אלה שירי דת שלנו. אבל למשל אני אגיד לך, יש מקאמות, יש שירים בערבית שאני מכיר אותם. אתה מבין ערבית?

ש: פעם ידעתי הרבה יותר טוב.

ת: למשל אני אתן לך. זחלה, אתה יודע מה זה זחלה?

ש: אני יודע שזו עיירה בלבנון, יש שם עראק נהדר.

ת: עראק זחלאווי.

ש: כן.

ת: ... (שיר בערבית) הבנת משהו?

ש: אני יודע, זה משהו ביחס לזה שמתחתן עם הכלה, לחתן. משהו כזה, נכון?

ת: לא. הוא מתאר את זחלה כערוס יפה, כלה יפה.

ש: ערוס.

ת: מה היופי שלה? במה היא מתגנדרת? "בְּרַגְאֵלֵהָ", באנשים שלה.

ש: אה, רַגְ'ל.

ת: רג'ול. האנשים שלה.

ש: כן, כן.

ת: או למשל

ש: מה שאני מבין זה שבאמת התרבות עדין נשמרת איתך ושמרת אותה לאורך כל השנים?

ת: כן. חוץ מהקפדה בדת, כן.

ש: יש עוד משהו שקשור לקליטה, לקליטה שלך, שאולי לא סיפרת לי? משהו, ארוע ככה שאתה רוצה

להדגיש אותו, מהתקופה הראשונה שלך, אולי לאחר מכן?

ת: אני סיפרתי לך בהתחלה, הקליטה שלי היתה מאוד מסודרת. לא היו לי בעיות. היו לי בעיות בעבודה

למשל. אני רציתי לעבוד בעבודה מסויימת. היה לי למשל, תמיד שאלו לאיזה ענף אתה רוצה. אני אמרתי

שיש לי שני ענפים שהייתי מבכר לעבוד בהם – או להיות נהג, או להיות חשמלאי. נהג לא יכולתי להיות

כי אני הייתי בלתי לגאלי. עד קום המדינה אני הייתי בלתי לגאלי.

ש: לא סידרו לך תעודות עד קום המדינה?

ת: בטח. אני הייתי בלתי לגאלי. היו תופסים אותי היו מחזירים אותי לדמשק.

ש: ככה זה היה גם עם האחרים, חוץ מאשר לוזיה?

ת: כן. היחידי שעלה בסרטיפיקט זה היה לוזיה.

ש: כל האחרים היו

ת: בלתי לגאליים.

ש: והמוסדות לא היו יכולים לארגן לכם תעודות ... המוסדות הבריטיים?

ת: ... איך היו יכולים?

ש: או.קיי, אבל יש כאלה שאירגנו להם, אחרי כמה שנים איפשרו להם להיות מה שנקרא מסודרים מהבחינה הזאת.

ת: הבט, אנחנו לא, דאגו יותר ליהודים מאירופה שבאו, שהיה להם יותר נחוץ ענין האישורים. לנו לא היתה בעיה לעבור את הגבול ולחזור את הגבול, לא היתה בעיה. אז זה נשארנו. עד קום המדינה אני הייתי בלתי לגאלי. עכשיו, חשמלאי, אני עבדתי פעם אצל סוחר בדמשק, הייתי שוליה. הוא עבד בחומרי חשמל. מאז החלטתי שאני רוצה להיות חשמלאי. פה בקיבוץ הגיע הזמן שאני התחלתי לעבוד עם בחור שעבד בחשמל, והייתי עוזר שלו, ומאז '36 אני הייתי אחראי על כל החשמל במשק, אחר כך על החשמל בבית החרושת. בבית החרושת "קלת" עבדתי משנת '40 עד שסגרו את בית החרושת עכשיו, ב-'98. 58 שנה עבדתי בענף הזה בבית החרושת. עוד לפני זה עבדתי בכל מיני עבודות. אני עבדתי במספוא, אני עבדתי בתור

גב' חלאק: מאפיה.

ת: לא, מאפיה זה היה בחצר כנרת. הייתי אופה לחם. אחר כך עבדתי בבנין פה. עבדתי בבנין, היתה לנו קבוצת בנין שבנתה את קרית חיים בהתחלה. עבדתי בבנין.

ש: שמעתי שעבדת גם בנהריה פעם.

ת: בנהריים.

ש: בנהריה לא עבדת? להרכיב את גושי הבטון ולחפור?

ת: לא, לא.

ש: לא? אה, בסדר.

ת: היינו רק בקרית חיים, בנינו את הבנינים הראשונים ראשונים. אחר כך עבדתי, היה לי זוג פרדות, בתור נהג בעגלה וזוג פרדות ...

ש: הבנתי. רגע, אז מה שאני מבין ממך שלא נתנו לך לעבוד בעבודה שרצית בה?

ת: עד אשר יחליטו, אלה היו עבודות זמניות. עבודות אלה היו זמניות. בתור ענף, אני רציתי לעבוד בחשמל.

ש: הבנתי. בסוף עבדת?

ת: כן.

ש: אבל בהתחלה עד שקיבלת את הענין הזה של חשמל, הרגשת שמפלים אותך?

ת: לא, לא מפלים. רצו למשל לעשות אותי טייח. אמרתי להם – טייח לא. אני אכין חומר, אבל טייח לא.

לא רוצה להיות בעל מקצוע

ש: זה בלי שום קשר לעובדה שאתה דמשקאי?

ת: לא, לא.

ש: לא קשור.

ת: לא, לא.

ש: הבנתי.

ת: אני באופן פרטי לא רציתי. את הענף שרציתי בו, ובאמת אני נכנסתי אליו ועבדתי בו מ-36' עד 98'.

ש: זאת אומרת מה שאני מבין ממך ככה לסיכום שהחיים פה בקיבוץ היו נחמדים מבחינתך

ת: נחמדים מאוד.

ש: טובים, מלאי איך אומרים, סיפוק.

ת: מלאי סיפוק, מלאי ענין ואני לא מצטער על כל רגע שחייתי פה.

ש: אם כך אני מאוד רוצה להודות לך, מר יוסף חלאק.

ת: אין בעד מה.

ש: לאשתך, הרבה תודה.

ת: אם רק הצלחתי משהו

ש: בהחלט. נתת לי הרבה דברים שאחריים, למשל ההתייחסות הדו-משמעית, נקרא לזה, לגבי המסורת ...

והדת. זה הבט מאוד מיוחד שלא שמעתי עליו. ועל כל היתר כמובן. ההיסטוריה שלך קשורה גם כן לענין

של הקליטה. הבהרת לי הרבה נקודות. נען, כל מה שכרוך בזה, שהיה לי לא כל כך ברור, ועל כך תודה.

ת: קשיים היו. תביט, היו קשיים, אי אפשר, אתה לא עובר ככה הכל חלק.

ש: כן, זה ברור.

ת: אמנם השם חלאק, אבל

ש: כן.

ת: דרך אגב, אתה יודע מה זה חלאק?

ש: לא. מה הפרוש של זה?

ת: זה ספר.

ש: אה, נכון, כן. בערבית.

ת: אולי מישהו במשפחה פעם היה ספר.

ש: כן.

ת: אני פעם רציתי לדעת על השרשים מה שנקרא. הגעתי לזה, פעם היה לנו בתעודת הזהות שלנו

בדמשק, אנחנו פעם היינו רשומים חלבי. זאת אומרת שאנחנו כנראה

ש: הייתם חלבים.

ת: ... חלב פעם. מתישהוא, אני לא זוכר מתי, אבל אני כשזוכר את עצמי, שמי חלאק. חלאק זה ספר. אבא

כשהיה עולה לתורה והיה אחר כך אתה יודע ... עולים לתורה אז מזכירים נשמות.

ש: כן.

ת: מזכירים נשמות. הוא היה מזכיר "סתה הון". סתה הון זה שם חלבי.

ש: סתה זה דודה, לא? משהו.

ת: סתה הון זה שם חלבי, שם משפחה חלבי.

ש: אהה, זה בא אולי סיטון?

ת: סתה הון. זה שם חלבי.

ש: מה פירוש בעברית סתה הון?

ת: אני לא יודע.

ש: בעברית אני מתכוון.

ת: לא יודע. אם לחשוב, סת זה גברת, הון זה פה. אני לא יודע אם זה

ש: זה מה שחשבתי בהתחלה, דרך אגב.

ת: אם זה מתקשר. אבל מעניין, כששמוש כתב על ענין הטאג', אתה זוכר? ענין הטאג', שחיפשו אותו בחלב. בחלב ובדמשק היה ספר יקר מאוד ועתיק מאוד שקראו לו טאג'.

ש: אה, כתר.

ת: כן. טאג' זה כתר.

ש: כן, כן.

ת: היה אחד בחלב ואחד בדמשק. את חלב כל כך רצו בארץ, שיעבירו אותו לארץ, כי זה היה יקר מאוד. אמרו בשום אופן. הקהילה החלבית אמרה שמי ששם אותו אמר שאם יוציאו אותו משם יקרה אסון לקהילה. ולא הוציאו אותו. אחר כך היתה שרפה בבית הכנסת איכשהוא הצילו אותו עם דפים שרופים, הצילו אותו. כשהוא כותב על זה, על הענין הזה, ומחפשים את הגווילים של הטאג' הזה. עוד מחפשים. אז הוא כתב על זה משהו אמנון, ודרך אגב הוא הזכיר שמי שהיה מעורב בהעברת הטאג' הזה מפה לבירות ולאיזה שהוא מקום, גם את השם סתה הון. זאת אומרת שאנחנו כנראה איזה מין שושלת של משפחה שפעם היתה ...

ש: היה לה חלק בכתר הידוע של חלב.

ת: כן.

ש: הבנתי, נחמד. אז שוב תודה.